

Слісаренко, О.

Сотні тисяч
сел

X.
1925



Автори журналу ступають у такт із сучасним життям Головного уряду все зверта на сільське господарство Радити, — обстоює в коопроботі громадський характер Обмірковує, як збудити приватно-громадський характер Містять силу ілюстрацій буднів нашого нового села Акцентово потуга всі нові здобутки науки та знаннів Доглядає, щоб не марнотратилось кооперативне добро О Адресу „Нової Громади“ хай знає кожний громадянин

НОВА ГРОМАДА

Харків, Гортиніський пр., № 2.

НА ЦЬМІЙ РІК (24 №№ багато-ілюстров.
журналу по 32 стор. велик. форм.) 5 крб.
На півроку (12 №№) 2 крб. 75 коп.
На 3 місяці (6 №№) 1 крб. 50 коп.

За 7 крб. на рік кожній передплатнику
одержує 24 №№ „Нової Громади“

й на 3 крб. книжок на власний

вибір, із каталогів Книгоспілки,

що їх буде розіслано всім

передплатникам

БЕЗПЛАТНО.

42
сн7

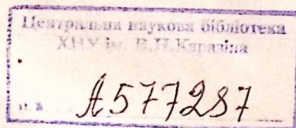
ОЛЕКСА СЛІСАРЕНКО
СОТНІ ТИСЯЧ СИЛ

ХАРКІВ
КНИГОСПІЛКА
1925

891 79 — 32 (081)

ЗАПАЛІВСЬКА ІСТОРІЯ

2700
ХАРКІВ, ЛІТ.-ДРУКАРНЯ КНИГОСПІЛКИ.
НЕТЕЧЕНСЬКА НАБ., 14.
Українськ. № 12851. Т. 7002. Зам. № 797.



Є у світі багато непомітних людей, імена яких «історія не записує на свої скрижалі». Для цього потрібувався б занадто великий штат істориків.

З цієї безименої маси інколи висуваються одиниці, на один лише мент спалахують їх імена падухими зорями на тлі визначних історичних подій і зникають у темній безвісті.

Сидить собі людина й нічого не відає а сліпий випадок пристібає її ім'я як гудзика до якоїсь «історії».

У такому ділі немає чого говорити про героїзм, або геніяльність особи. І діамантовим, і шкіряним гудзиком можна з однаковим поспіхом застибнутись, аби до діла він був пришитий.

За час революції багато таких гудзиків було пришито до історичних штанів, але ім'я Яшки Перця відноситься до категорії тих гудзиків, без яких штани історії, певно, не зовсім гаразд трималися б на призначеному для них місці.

Не був Яшка ні дуже працьовитий, ні хворобий. Не визначався він і великими здатностями, але його не можна було назвати ледарем або боягузою чи нездарою.

Ні, і рішуче, ні!

Про Яшку можна було і не писати, коли б не хвилі революції, що високо піднесли його ім'я.

Але не будемо починати з кінця. Це розхолодить читача, а письменник завше хоче, щоб його книжки дочитували до кінця.

Так от. Нашу невеличку кумпанію доля закинула у найглухіший закуток Українського Полісся. Кидала вона нас туди по одинці, хапаючи за порожні шлунки ще за тих часів, коли власник Запалівської лісопилни барон фон-Кек і не думав тікати за кордон.

Коли ж він про це помислив і дійсно втік, ми, цеб-то: я, Махтод Гармиренко, Митька Ключ та Яшка Перець лишилися в убогій, колись на швидку зробленій, хатині при лісопилні.

Чого ми лишилися там, для мене й до цього часу є таємниця. Певно тут відіграла ролю та засмоктуюча інерція, що розвивається у глухих закутках та породжує острах перед напруженим життям великих і малих міст

До того ж і часи настали бурхливі. Великі армії рухалися у всіх напрямках. Ми чули віддалені вигуки гармат, а фантазія квітчала події всіма барвами веселки. Жахливі чутки збільшували інерцію і родилася певність, що в інших умовах ми не проживемо.

Лісопилня не працювала вже років зо два, а ми, постійний штат її, робили хто що вмів.

Я був машиністом при паровому двигуні, а раз робив поліщукам відра, бідони та інший бляшаний посуд.

Махтод Гармиренко підкидав колись дрова до паровика, а зараз зробився чомусь шевцем. Чому він дав перевагу шевству, а не іншому ремеслу — невідомо.

Це був мовчазний філософ, талантами не визначався ніякими, а коли б і були у нього які таланти, то це все одно лишилося б таємницею. Він цілими днями мовчки сидів, латаючи селянські чоботи, а іноді вставав, брав когось з нас за гудзика й глибокодумно прорікав:

— А знаєш, до чого розумні люди бувають!... От хоча б Толстой... Борода у нього о-о-о! — проводив він руками по запалому животві, зазначаючи межі Толстовської бороди.

Далі він нічого не говорив, махав безнадійно рукою, мовляв, «хіба ти щось можеш розуміти?! і, втягнувши голову в плечі, брався до чобіт.

Третій був Митька Ключі, молодий хлоп'яга, експанзивна натура. На лісопилні він був колись «за все»: і ордери писав і машину чистив, і двір замітав, і вакусував чоботи Генцельманові, нашому управителеві. Правдива ж Митькина кваліфікація була для всіх, а в тому числі і для Митьки таємницею.

Зараз він допомагав усім: мені рівняв бляху та тримав рейку, Махтодові робив дерев'яні цяхи шпильки та сукав дратву, а Яшці переписував «важливі» паперизасмальцьованим обгризком хемічного оливця на білих сторінках накладних, бо Яшка Перець був головою комбіву в сусідньому селі Запалівці, а на письмі не був гаразд учений.

В ті часи головувати в комбіді ніхто не хотів — бандитські наскоки були тому важливою причиною.

Довгий час Яшка був у цьому глухому закуткові єдиним представником Радянської Влади. Не було в нього талантів організатора, аборолітичного діяча, але він добре наметав око та нюх і в разі потреби зникав непомітно й без сліду.

Цю свою здатність він широко використовував і, тільки банди залишали село, класовий апарат комбіву повставав, як фенікс з попелу, а карманич його Яшка Перець діловито видавав із старої книжки «Ордерів Запалівської лісопилні» корінці й на звороті виводив папера до волревкому.

Прізвище Яшчине стало матеріалом для популярного дотепу. Запалівці питали у місцевій «потребилівці» лот «комбіву» на ковбаси, і це змішування колоніального товару з головою класової організації незмінно мало поспіх, викликаючи регіт невибагливих запалівців.

У часи доісторичні Яшка доглядав Генцельманову сліпу кобилу й возив цього фінансового феодала на скрипучих джогках в різних справах і в ліс, і на станцію. Коли ж Генцельман за прикладом барона втік невідомо куди, а сліпа кобила пішла на компенсацію за пролиту в продовж «трьохсот років» кров одному суб'єкту в салдатській шинелі, Яшка лишився без діла.

Брався він за різні ремесла, але без поспіху. Остання його спроба стати муляром кінчилася майже трагічно — піч, яку він склав, завалилася, побила

горшки зі стравою, а «остання крапля», що сповнила «чашу міці» Яшкиного побудування,—дід Яцько провалився в середину печі і посмалив очкура.

Кажуть, що костур діда Яцька після того був у інтимній близькості з Яшчиними плечима, але цього ніхто не бачив.

Життя і на лісопильні, і в Запалівці текло повільно, як болотний рівчак, що іменувався річкою з гордовитим назвиськом «Орел». Літом «Орел» робився чистісіньким горобцем, пересихаючи до стану поодиноких багнистих калюж, але в осени надимався зеленкуватими водами, закладав спілку з сусідніми болотами й одрізав Запалівку від усього світу, аж доки не замерзав. Чи не це й було причиною орлиного назвиська.

Події почали розгортатись на початку осені, коли саме «Орел» обхоплював Запалівську територію своїми водами.

Літо давно згасло на попелясто-сірій стерні, а разом з літом згасла і надія у запалівців на свій хліб «до Різдва», а у нас лісопильців перспективи на заробіток.

Вже місяців зо два було тихо в околицях Запалівки. Поляки пройшли не зазирнувши в село—не до того їм було.

Коли у віддаленні стрекотали кулемети та вибухували гармати, з села зникали з кіньми хлопці, а добро із скринь переносилось на горища, та закопувалось у землю.

Люди пошелки передавали чутки.

Нарешті навколо затихло. Заспокоїлась і Запалівка.

Осінь миролюбиво хлюпала дощами. Рідше забрідали в село міщечники зі своїми убогими «лахами», а разом з тим і порівнявся зв'язок з зовнішнім світом.

Одного разу прибіг Яшка з села стрівожений. Розповів, визиравши у вікно, що коло Запалівки бачили банду Чухрая... Лютий бандит... Убивас, ріже, палить, а «комітетчиків» халащає... Тут Яшчин голос увірвався.

Ми трівожно слухали, а жах холодними пазурями лоскотав наші спини.

— Ховатись треба, брацця!..

— Не бійся, Яша, сховаєм! — втішали ми його в один голос.

«Ослабла гайка» у Яшки та й у нас також.

Ночувати Яшка пішов у паровичну й добре зробив. З паровичної легко було дати дьору до лісу, а там піймаєш чорта пухлого!

Коло каганця схилився Махтод, складаючи мозаїчну підметку з шматочків шкіри. Коло нього колов дерев'яні «шпильки» Митька, а я варив куліша на вечерю і думав про Яшку.

Ритмічний шум дощу за вікном нашої хижки раптом порушив кінський тупіт; а невдовзі хрипкий голос гримнув у вікно:

— Одчиняй!..

Тон був такий безапеляційний, що коли б я почув замість «одчиняй» — «скидай штани», то я, не прогаявши й хвили, лишився б без штанів.

Схопивши каганця, я тремтючими руками одчинив двері й ледви встиг одступитися, як у снін вискочило кілька чоловік:

— Мовчи...— дуло «Ногана» чогось настирливо вертілось перед моїм бідним носом—веди до хати! Я ніколи так ретельно не виконував наказів.

— Хто з вас голова комбеду?

Ми в один голос:

— Голова на селі... він сьогодні не приходив...

— Брешете, сукини сини! Показуй документи!..

«Сукини сини» як один простягли свої заязлені пашпорти з благонадійними двоохголовими орлами суворому гостеві...

— Ну, це нам пригодиться...— розглянувши документи, сказав бандит і поклав їх до своєї кишені.

Ми мовчали, втупивши очі в обличчя «пана отамана», який з виглядом знівця, окинув оком нашу хижку і видимо незадоволений пішов з хати...

Тільки з сінець ми почули:

— Перекажіть Перцю, нехай яйця береже!..

На цьому й кінчилася візита.

Коли я зачинив двері й повернувся з сінець до хати, Митька стояв і дивився на двері, а Махтод сидів уже на своєму ліжкові і прорікав:

— ...і що воно за люди такі?.. Приїде, нагрімає і геть...

А Митька:

— Як же ми тепер без пашпортів будемо?.. Га?

Довга осіння ніч не приспала нас, хоча ми й вірили в Яшкин талан зникати.

Лежали мовчки загасивши каганця, але почували, що ніхто не спить.

Соплистий ранок десь плазував за лісом, але незабаром висякав свого олив'яного носа і несподівано подивився з-за лісу огняним прискаленим оком.

Яшки у паровичній не було,—певно подався до лісу.

Тільки об обіді зайшов він обережно в хату і розпитав про все. Митькин оливець вишкрябував папера до Волревкому, а ми сиділи мовчки, час од часу кидаючи один одному короткі слова.

Але папера не встигли дописати, як із села прибіг хлопець і вже у дворі зарепетував:

— Дядьку Якове! Большевики приїхали, вас требують!..

Сіру пелену з Яшкиного обличчя немов хтось здув. Просвітились очі, ноги забули про нічну втому...

Вийшов на двір:

— Скажи, що йду!..

А в хаті, шукаючи шапку, задирикувато приказував:

— Подивимось, хто кого халащатиме!.. Скуштуєте від Яшки!..

Ми з Митькою раділи неменш за Яшку, а Махтод мимрив своє, не мов кашу розмазував:

— Ну що там? Радіють!.. Люди як люди... зі зброяю, всі однакові...

— Мовчи ти, малаканський віхоті!..— озлився Митька, — от виріжуть тобі яйця, побачиш чи однаково!..

Яшка випередив нас і ми з Митькою бачили, як він зайшов за першу хату.

— Ходіте швидче, дядьку Пархоме!..— тягнув мене Митька, але швидко йти не можна було. Болото лізло у драні чоботи, ноги липли на сухішому та сковзались.

От і село. Назустріч нам ішла баба підтюпцем, поспішаючи до двору, а забачивши нас помахала рукою, а сама швиденько заскочила до хати. Коли ми наблизились, вона з сіней махала нам руками, щоб ми швидче йшли до неї.

Біля сіней чули ми шепіт: «швидче ховайтесь... Яшка забрали... то й вас заберуть»...

Ми почули недобре і зайшли до сіней.

— Ой, діточки мої, — приказувала баба, коли ми опинилися в хаті, — а він, проклятушим, ще й каже: «бандити, каже, повз лісопильню проїхали вчора... Ви, каже, товариші, ще доженете їх!..» Ой, пропав чоловік!..

Ми ступнули до дверей, але баба загородила дорогу:

— Ой, не ходіть, бо й вас заберуть!..

Виявилось, що бандити взяли Яшку на «пушку» і зараз повели до лісу. Питали й про мене і, здається, навіть поїхали двоє за мною на лісопильню.

Справа оберталась на гірше. Ми радились з Митькою, що робити..

Вечір насувався і волочив за біле волосся тумани через багна та ліси.

Кошлатіли хмари і зливались із пільмою. Треба було бігти до Волревкому й сповістити. Може якусь підмугу вишлють.

Митька пішов, а мене одвела бабуся в клуню.

— Спи, синку, тут... закопайся в солому та от кожухом укрийся... не замерзнеш...

Дощ нудно хлюпостав чорними мокрими ганчірками. За селом потворно скуйовджений бір гримав услід рвучкому вітрові, а ніч згуслою кров'ю капала з неба на землю.

Під кожухом було душно—скинув. Голова горіла. Непокоїла думка про лісопильню.

«Треба сходить, розпитати, чи був хто...»

Тихо одхилив ворота в клуні й подався городами.

Обережно підходив до лісопильні. Але темно навколо; нічого не розбереш. Підійшов до вікна—стукнув.

— Хто там?... Голос Махтода.

— Вийди на-двір...

У сінях зашаруділо, і вийшов Махтод

— Ти сам?...

— Сам...

— Ніхто не заходів?

— Ні, нікого не було. А ти де це був?..

Я нічого не відповів, тільки посунувся далі в сініці...

— Яшку Чухрай забрав у ліс... Митька до Волрев-
кому подався...—казав я пошепки, і чув, як у пітьмі
важко дихав Махтод.

— Так... так... Не жалкую я...—голосно сказав
віч,—коли ти зло людям чиниш—не сподівайся
добра...

Далі він проказав, не передихаючи довге ре-
чення з «святого письма».

Я стояв збитий з пантелику. Мені хотілось чимсь
важким розбити цю тупу голову, гостро образити
його, але слів не було. Нарешті, я кинув у темряву:

— Підітрись ти своїм «святим письмом». Бидло!...—
і хотів йти, але думка про те, що Яшка зараз може
конає у муках, перевернула все в середині.

В снігах було тихо. Тільки хлюпостав дощ та
сосни шуміли за хатою, та Махтод хлипав, немов
його душила ікавка. Серце прискорено билось...

— Махтоде, ти не сердься... Я по товариські...—
і, намацавши його руку, міцно стиснув його сухі
пальці...

Махтод мовчав, тільки рука йому тремтіла.

— Коли хто питатиме, скажи, що я в баби
Якимихи...

Треба бігти, а то, щоб... Серце обірвалось,
ноги заніміли. З хати чути було, як хтось обережно
постукав у шибку.

Махтод пхнув мене в куток, а сам одчинив
двері.

— Хто там?..

В пітьмі хтось зашльопав по капюжах.

— Це ти, Махтоде?..

— Я.

Яшка! Яким робом? Що?

— Втік... забіг попередити... тікайте й ви... на-
хвалялись, що поб'ють...

— Заходь до хати. Спочинь...

— Ні, зараз треба тікати, бо може через годину
будуть...

— А коли зараз, то зараз... Махтоде, збирайся!

— Нікуди я не піду... Я зла нікому не заподіяв,
то й мені не буде... ідіть собі...

У голосі згучала рішучість та впертість фана-
тичної людини. Нема чого робити—треба йти самим.

— Прощавай, Махтоде!..

Махтод не відповів. Ми мовчки прямували го-
рами до Якимишиної клуні.

По коліна у воді перейшли Орел.

— До ранку з Запалівки вийти не можна буде...—
сказав Яшка...—мені хоча б тиждень полежати.

— А що хіба? хворий?

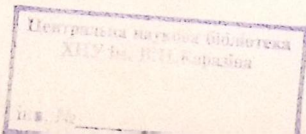
— Побили сволочі... голову розбили та руку
вибили... Шомполами, курви... пошмагали...

— Дуже болить?..

— Дуже...

До клуні доплентались і закопались у сіно. Ех,
і спалось же! Так тільки сплять діти, герої після
геройських вчинків та злодії, що втикли з шибениці
в той час, як петля вже висіла над головою.

На ранок нас розбудили голоси на вулиці.
Чути було:



- Одмикай,—каже,—та мовчи,⁸ бо застрелю...
- І багато?..
- З усього кутка...
- З тридцятро коней...
- От, шельми!..

Якимиха тихо одчинила ворота й просунулась до клуні.

— Спите?—запитала пошепки.

Я одгукнувся. Що то за галас?—З усього кутка повстанці коней забрали, сьогодні вночі...

— Ви сидіть тихо, щоб ніхто не знав,—додала вона, але раптом побачила Яшку і сплеснула руками:

— Ой, матінко, цариця небесна!.. де ж ти взявся?..

Яшку довелося обмити та зав'язати голову чистим рушником. Рана на голові була не велика—шомполом ударив один, гірше було з рукою. Вона висіла як нежива. Яшка не міг її підвести.

Бабі Якимисі припало бути хірургом, і Яшкина звихнута рука була поставлена на місце.

Варена картопля повернула нам потрачені за ніч сили, одежа висохла, а чоботи Якимиха забрала сушити в хату.

Баба Якимиха літня жінка. Чоловік її давно помер, а син був у Києві «у камисарах», як казали на селі. От вже з рік вона не бачила його, бо приїхати йому в село не можна, небезпечно.

На вулиці говорили двоє:

— Так на сходку?..

— А то ж...

— Ні чорта з того не вийде.

— А мо й вийде?

— Побояться...

Розійшлись.

Баба Якимиха казала:

— Нахваляються у селі, щоб бандитів зловити, коней одбити та мабуть побояться... У Діхтярях минулої ночі теж десятеро коней забрали...

«Чухрай формує кінноту»,—думав я: «от коли б швидче Митька привів підмогу».

Але Митька нікого не привів. Волревкома ба н дити розігнали, й сам Митька ледва не попав до їх рук.

Пізно вночі прийшов Митька до Якимихи, а та провела його до нас.

— Махтод направив. Побито його. Під окном синяк, а на щоці смуга од нагая. Каже: двое якихсь про нас питали, та він не сказав...

Мене охоплювала паніка. Ми тут у бабиній клуні сидимо, а навколо болота, річки розлилися, у осінню повідь легко чоловіка піймати в Поліссі. Бандитські загони навколо бродять і, певно, пильно доглядають усіх доріг.

— Ех, хлопці, коли б швидче морози—віткти б звідси!..

Казала баба, що сходка була, та ні до чого не добалакались. Коли б ще Діхтярі пристали, а самим затівати боязько...

Про нас у селі ніхто не знав.

Спали ми другу ніч неспокійно. Тільки Митька висвистував носом якісь задьористі музичні уривки.

В голові моїй з якогось часу снувалась одна думка. «А що, коли б зробити мобілізацію?»

Присунувся ближче до Яшки.

— Яша!..

— Що?..

— Ти ж голова комбіву... Оголоси мобілізацію...

Яшка видимо оторопів з такої пропозиції.

Довго мовчав, а нарешті:

— Та яке ж я право маю?..

— Е, брате, звідси до права верстов двіста, скажи—не доскачиш...

І, справді, чому б не зроби так? Хлопці пішли б, що повернути забрані коні, або захистити ті, що ще не забрані. Сами вони бояться, а коли мобілізація, то інша справа...

— Нічого не вийде...

— А спробуй.

Я почував, що Яшка вагається. І, справді, яке право?

— Підберем з десяток хлопців надійних,—нашептував я,—та й почнем.

— Боюсь я,—одверто признався Яшка.

— Не бійся, скажемо, що од Волревкому наказ такий, Митька переказав...

— Не повірять...

— А коні хіба не в них забрано?—Повірять.

Це був найсильніший аргумент.

— Ой, задасть тоді Яшка Перець перцю злодюгам!...—розпалював в мистиві почуття.

Тепер, коли давно те минуло, я зрозумів свою ролю:—я пришивав до штанів революційної історії гудзика—ім'я Яшки Перця.

На ринок Яшка здався. Ми складали списки надійних хлопців, а Яшка посміхався у свого попеластого миршавого вуса.

Над вечір відбулися таємні збори. Баба Якимиха поодинокі скликала хлопців до клуні, і вони зі здивованням розпитували нас.

Годин зо три умовляли—двое довго не погоджувались, але ми перемогли. На нашому боці були золоті гори й ми виявили неймовірне марнотратство—за кожну страчену коняку повертали по три; скарби, награбовані бандитами, розподілили між собою по братські... До всього ж і Радянська влада оддачить—вже напевно тоді залевадні луки будуть запалівськими... І вже напевно цей десяток буде комисарювати... Та й хіба мало привабливих перспектив можна намалювати?

Одно слово у той вечір ми сказали «А», після якого було «Б», «В», «Г» і так далі.

З тиждень, як ми утворили в Запалівці Районовий Ревком (це я вигадав таку назву). Яшка ходив як неприкаяний. Я був коло нього в ролі єзуїтського попа, що нацьковує людину, коли треба.

У наказ неіснуючого Волревкому запалівці повірили, а сам Чухрай своєю поведінкою допоміг. Чи створив він кінні частини на рахунок забраних

сотні коней в околишніх селах, чи ні, а ми на цей рахунок zorganizували загін у двіста чоловік.

Яшка потроху увірив у ролі. Він почав вірити у свої таланти, але ще слухав моїх порад.

Як голова Райревкому і командир війська, він носив величезного «мавзера» та шаблю при боці. Хтось із хлопців навчив його поводитись з «мавзером», а шаблю він вихоплював з пахвів, коли «рябки» та «сірки» загрожували штанам.

Я відав господарчою частиною та постачанням, але так виходило, що «постачались» хлопці сами і на мене не звертали ніякої уваги.

Операції проти Чухрая розпочалися незабаром.

Коло села наші дозорці застрілили чотирьох озброєних верховців. Почали зупиняти, а ті стріляють. Тоді й дозорці почали стріляти. В наслідок цієї «операції» принесли до села важко-пораненого бандита та осідланого коня привели.

Пройшла чутка, що у графському лісі отаборився Чухрай.

Справа серйозна. Ревком розклеїв наказа, що Запалівка з околицями оголошується в стані облоги.

Операції розпочалися. Я не приймав участі в боях, будучи «інтендантом», але добрі чоботи та одяг на нашому військовій після бою в графському лісі переконали мене, що мої інтенданські здатності певно не матимуть прикладення.

Розгром Чухрасової кінноти—от що зробило ім'я Яшці Перцеві.

За місяць-два великий район був звільнений од Чухрая, а через якийсь час у Запалівку прибула перша червона частина—півста кіннотчиків.

Ми довідалися, що столичні газети широко рознесли славу про Яшку. Його ім'я друкувалося великими літерами й іменували його командиром Незаможницького полку.

По першій порозі наш штаб переїздив із Запалівки до залізничної станції.

— Що далі будемо робити?—запитав я Яшку.

— Я буду полком командувати, а ти керуй господарчою частиною...

Яка самовпевненість у людини, що три місяці вперше навчилася стріляти з мавзера!

— Який же в біса з тебе командир полку?

— Адже ж Чухрая побив?

Я замовк. Що я міг сказати на це?

«Заморочилась голова у Яшки, занадто високо його піднесла хвиля»,—думав я і вже не затівав більше балачок.

Яшка тепер зник з обрію. Його ім'я не друкують газети на першій сторінці великими літерами і не друкуватимуть певно, бо героїчна епоха революції минула, а героїзму самого Яшки не вистачить, щоб постійно сяяти зорею на історичному небові.

Проте, ім'я Яшки Перця викарбовано на «скрижалях» під рубрикою «Запалівська історія», а мене, дійсного творця тієї історії, ніхто не згадає...

СОТНІ ТИСЯЧ СИЛ

Наперед кажу: повднання наших здатностей
зробить чудеса!..

— Але...

— Яке може бути «але» в такій справі? Невже
вам не ясно, що такий край, де сотні тисяч деся-
тин лісу, болота, на кожному кроці тисячі кінських
сил водяної енергії і все то мертве... мертве, люди
їдять кору, люди, крім личаків не знають іншого
узуття. Мова тих людей ледви нараховує сотню
слів... Розумієте?..

Я розумів і одраховував з тих ста слів п'ятдесят
на матюки...

— Я вас кличу в Каліфорнію, в Українську
Каліфорнію, де ми будемо добувати не з тисячів
тон промитого піску міліграми нікому зараз непо-
трібного золота, а будемо мати тисячі кінських сил
енергії, затративши міліграми зусиль!..

Професор подивився на мене через золоті оку-
ляри, як стрілець дивиться на дичину, яку він підстре-
лив метким пострілом. Я почував, що дроб професо-
рових слів міцно засіла в найбільочіших частинах мого
дебелого тіла і скаламутила мозок. Професор міг
сміливо рахувати мене за свою мислівську здобич.

Він подивився на мене очима вовка, який не-що
давно перегриз горлянку вівці, з лагідною посміш-
кою, мовляв: «От так завше!»... Сів до столу і по-
чав писати, порившись у туго набитому портфелі.

Я сидів і думав про той час, коли я міліграмом
зусиль добуду тисячі непромитих кінських сил. Ці-
каво, що я з тими силами робитиму?.. Але профе-
сор певно знає... На те він і професор...

— Так от маєте! Гадаю, до середи ви тут злі-
квідуєтесь, і будете у нас.

Він подав папера, стиснув мені руку і ходою
побідника, вийшов з кімнати.

Я розгорнув папера і серце моє зомліло. Так,
певно буває з людьми, що вперше піднімаються
на аероплані.

Я скромний учитель природознавства ремісничої
школи і... Читаю в десятій раз папера:

У.С.Р.Р. — Н.К.О.

Г Л А В П Р О Ф О Б Р

Личаківський Політехнімум

Ч. 184

1 Серпня 1920 р.

Ст. Личаки Прав. зал.

П о с в і д ч е н н я .

Пред'явник цього є дійсно декан
агрономічного факультету Личаківського
Політехнімуму професор Матвій Павлович
Стеценко, що підписами та печаткою
стверджується.

Ректор—проф. *Шахринський*.
Керуючий справами (підпис).

Почуття самоповаги так наповнило мене, що я ясно почував, як воно капало через край... Я з такою зневагою позирнув на кривобокого стола з недоїденим огірком, на своє ліжко «дачку», яке було рясно населено блощицямн, що перелічені предмети зробилися нижче і ніби збідли.

Твердо ступаючи, поскільки дозволяли твердо ступати мої, стоптані в канцур, черевики, я вийшов на подвір'я школи.

Яка мізерія навколо! Я повернувся до кімнати і ліг на «дачку».

От тепер я тільки почув як десь у середині у мені клекотали чуття, що раптом вибухли вулканом реготу.

— Ха-ха-ха-ха!.. Ха-ха-ха!..

Коли я виреготав увесь сміх, солодка втома охопила мене і я заснув.

Про професора Шахринського я чував і раніше, але чогось путнього не доводилось чути. Був він якимсь міністром у якомусь уряді, який чи то утворювався на Лубенщині, чи то на Херсонщині. Чого той «уряд» домагався, я так і не міг добрати, але сприятливе відношення Радянської влади до професора Шахринського говорило за те, що той уряд або не міг, або не встиг зробити ніякого політичного шахрайства, хоч і квітчав себе жовтоблакитним прапором.

Професорство своє здобув він чи не в той саме спосіб, що й я, але не можна було одкинути його компетентности в деяких наукових питаннях.

Раніше я не був особисто знайомий з Шахринським і він перший завітав, прочувши про мене, як діловиту й серйозну людину. Так йому сказали в Профобрі.

Зліквідувався я в ремісничій школі швидко і, одержавши належну мені платню по посаді навчителя в розмірі $3\frac{1}{2}$ хунтів соли, 7 коробок сірників і 2 хунти пшона, взяв квитка до ст. Личаків (довелося реалізувати $1\frac{1}{2}$ хунти соли), і поїхав.

У вагоні я з задоволенням констатував гарне вражіння, зроблене мною посвідкою на агентів ЧК, що перевіряли документи.

— От одразу видно, що пролетарський професор,—сказав один, оглядаючи мене.

— А ти підбери торбинки! гримнув він на якусь бабу,—товаришу професоре, сідайте, до Личаків не близько, стомитесь стоячи.

Я прийняв цю увагу, як належну мені і подякував.

Хороше бути професором та ще й пролетарським!

Поїзд мчав зі швидкістю не менш десяти верстов на годину, але довго вистоював на станціях, доки машиніст та кондукторська бригада вела таємні переговори, з місцевою владою в особі начальника станції та вартового телеграфіста.

Коли переговори кінчалися сприятливо, вони довго і смачно розмовляли про незабарне знищення Радянської влади, палили «ручкового», а після «ручкового», «пайкового».

Виснаживши запаси новин, рушали до другої станції.

А а не гаяв часу і вивчав «Українську Каліфорнію». Основне питання про тисячі кінських сил в наслідок «міліграма зусиль» я так і не розв'язав, а не розв'язавши, послався на професорську мудрість.

Під стук кділес задрімав і мені снилися тисячі кінських сил, що тупотіли копитами, оточуючи мене, хоч я жодного міліграма зусиль не витратив.

Раптом тупіт стих і я прокинувся. Поїзд зупинився коло Личаків, про що свідчив напис. Парламентар нашого потягу розпочинав переговори з Личаківським владарем в червоному кашкеті і я вийшов на перон.

Я перервав їх дипломатичну бесіду...

— Де тут політехникум?

— Політехникум?! Знизав плечима Личаківський дипломат, — не чуваш щось!

Я опинився в становищі людини, яка, запитавши в Нью-Йоркській гавані про Нью-Йорк, мала відповідь:

— Нью-Йорк? Не чували щось...

В цей час до мене підійшов якийсь довготелесий парубійко у драному френчі:

— Ви, товаришу, про політехніку питаєте?

Я потвердив, що дійсно я цікавлюсь цією установою.

— Так ідіть просто до рівчака, там побачите кладку, а як побачите кладку, поверніть назад,

підете потім ліворуч, а коли дійдете до того рівчака, візьміть праворуч. Через кладку не йдіть, бо вона провалиться—шукайте розваленого мосту, а там зніміть черевики, закачайте штани і бредіть через рівчак... там тверде дно, глибше як по поясу не загрузнете...

Я доконче переконався, що вища школа з багатьома факультетами тут потрібна!

Личаківський дипломат серйозно похитував головою, мовляв: «так, так».

Коло нас зібралось чимало цікавих тубільців, а коли я «пішов просто, щоб потім повернути назад», мене наздогнала баба селянка.

— Ви, господин товариш, в економію, я чула, так вона ото-о. На гсірі, де тополі... Просто на тополі й прямуйте...

О, світлий, не зіпсований цивілізацією, народній розумі! Цієї баби вона не торкнулась у вигляді міщанської кохточки. Баба була у селянському сіряку і думка її не кружляла праворуч та ліворуч, щоб обійти ненадійну кладку й потрапити на розібраний міст!

Я пішов на тополі і дійшов щасливо, не зустрівши ні кладки, ні рівчачка...

— А, Матвіє Петровичу! Ви вчасно приїхали! Справи йдуть як-найкраще. Зараз два факультети на лекціях, а я з одним факультетом провожу практичні вправи по будівельству... Ото бачите отих пролетарів, що прийшли з далеких сел Полісся набувати знання? Вони допіру чули лекцію з економічної географії, а тепер працюють.

Я озирає зруйноване панське дворище.

— Ви розумієте, які багатства? Ви бачите отой рівчак?

Я рівчака не бачив, але хитнув головою. То, певно, був той рівчак, в якому на твердому місті можна загрузити по поясу.

— Це той, де розібраний міст?

— О, та ви чудесно зорієнтувались тут!.. Так от той рівчак, коли його загатити, дасть безліч енергії, за моїми підрахунками, не менш ста тисяч кінських сил щоденно. А ліси, звідси аж до кордону Польщі, ліси й ліси. Коли зібрати хмиз, що його кинуть, як непотрібне, то вийде, за моїми підрахунками, така сила паливної енергії, що нею можна опалювати всю Західну Європу впродовж десяти років! Одного дьохтю можна з того хмизу вигнати сотні мільйонів тон! А скипидар! А смола! А цінні медичні препарати! Тут треба бути американцями, американцями і тричі американцями!

Я твердо рішив бути тричі американцем.

Дворище було велике—пани не жаліли землі. Де-які будинки збереглися добре, але огорожа потрухлявіла, звалилася і місцями її зовсім не було.

Будівельний факультет в особі трьох, сумнівного характеру, парубків ставив зваленого паркана і матюкався «ін-корпоре» так, що трухляве дерево паркану червоніло і розсипалося на порох.

Професора Шахринського покликали і він ходю ягуара підійшов до будинку з колонами, а я лишився з своїм клунком на подвір'ї. Щоб

зорієнтуватись в обставинах, я підійшов до студентів і привітався.

— Що, товаришок, до нас приїхав? запитав мене один.

Він, певно, вважав мене за нового студента. Оцінивши вигоду такого положення для першого знайомства, я ствердив, що дійсно приїхав, але виразно не зазначив, чого саме...

— Що, хіба напірають?

Я не розумів, хто напірає, але кивнув головою, мовляв: «напірають».

— Ну, то значить нашого полку прибуло. Тут всі такі. Є й з 98-го й з 99-го, один навіть дядько записався з Личаків Максютю Савка... Каже, мо'в підводи ганять не будуть...

Я нічого не розумів. Тут крилася якась загадка, розв'язати яку я поставив собі за завдання.

Зайшов «з тилу».

— Лекції сьогодні були?

— Були, як-же ж. Геометричеська якономія, про антрацет казав Шахринський...

— А скільки літ навчання тут?

— Які там літа? От тільки пустять наш рік, так нас тільки й бачили!

Я почував, що висну у повітрі.

— Матвіє Петровичу!—гукав мене з ґанку Шахринський, йдїть-но сюди!

Я підхопив клунка, а «будівельний факультет» подивився на мене широкими очима.

Шахринський показав мені кімнату в панському домі.

— Це ваша квартира... Обвів він руками по кімнаті, що не мала жодного сліду будь-якого ублаження.

— Вам тут поставлять стола, а з ліжком якось буде...

Я стояв і озирався, як отрок в печі огінній... Але це доля всіх піонерів, угішав я себе.

— Улаштовуйтесь і приходьте до мене, поїмо й поговоримо. Я бачу, ви де чого не розумієте...

Я дійсно «де-чого не розумів».

Плани професора Шахринського вражали і сміливістю і несподіваністю. А чим більше—трудно було визначити.

Будучи реальним політиком ще за часів перебування в кабінеті Лубенського чи Херсонського уряду, професор не втратив цих властивостей і зараз.

Прочувши про багатий масток, що якимсь чудом зберігся, і випадково побувавши в ньому, він прикинув оком. За п'ять хвиль він був твердо переконаний, що тут буде політехнікум, а він буде ректором його. Він давно шукав місця, де-б можна було так швидко переконатись, бо катедра соціальних наук у справжній вищій школі почала щось хитатись під його ногами, а мати в перспективі ще один «екс» біля свого професорського титула Шахринський не бажав. «Екс-міністр» і «екс-професор», так легко зробитись і «екс-людиною».

В центрі до того-ж настрої сприяв йому. Людина, мовляв, не придатна для столиці, але

пригодиться в Личаках. Проект про заснування політехнікуму був ухвалений без заперечень і Шахринському дали довжелезного мандата й ні копійки грошей, з умовою, що політехнікум буде урочисто одчинено через три місяці.

— Ви розумієте, товаришу, що в умовах пролетарської диктатури реклама не втратила своєї актуальності? Тільки дужими засобами можна сколихнути суспільну інерцію, а до дужих засобів належить реклама.

— Ми на перші часи мусимо особливу увагу звернути на зовнішній вигляд. Все, решта буде...

Я передав йому розмову з «будівельним фактумом».

— Ха-ха!.. Так ви не знали, до якого року себе причислити. От йолопи! Справа, товаришу, проста...

І з дипломатичними вихилася професор повідав мені, що про політехнікум мало хто знає, що студентів він набирав в трохи оригінальний спосіб—вони всі чисто дезертири з Червоної армії, яких технікум легалізував, зачисливши студентами, а тепер вони тут працюють на своїх харчах... Садиба політехніки приводиться до порядку і державі це ні копійки не коштує.

— Знаєте, ще, здається, Бебель колись проєктував використати для революції карних злочинців. Я роблю те-ж саме для Радянської влади. В тисячу разів краще, що ця сволота не пішла в банду, а працює на державу.

Він подивився на мене побідно і мав на те право. Рация такого набору не підлягала сумніву і осуд, що заворушився спочатку у мене, принишк сконфужений доводами професора.

— У нас є студенти, а це значить, що політехнікум функціонує. У нас є професура, аудиторії, відбуваються лекції, практичні вправи... О, особливо практичні вправи!.. Це ж основа трудової школи!..

Дозвольте мені, читачу, зробити ліричне відступлення і висловити своє захоплення величчю планів мого колеги професора! Але прошу вас напружити фантазію і уявити, так би мовити, синтетичний образ тієї країни, де доля судила мені витрачати міліграми зусиль, щоб тисячами сил, видобутих з нетрів землі, води й лісу, вславити любу нам неньку УСРР!

Урочистість стилю моєї лірики хай не лякає вас, мій читачу, вона не подібна тієї, що починається вигуками: «Ех», «Гей», «Ой», «Ах» і просто «О»... Припоручаю ті вигуки талановітшим од мене письменникам, або принаймні тим, про яких у дружніх часописах пишуть: «хоча оповідання й шкутильгас на всі чотири, але пролетарське походження автора робить твір вельми талановитим».

Припоручаю їм ці перли і діаманти українського слова, собі-ж лишаю скромні та песимистичні «ох» і «ух».

Ох-же й край! Коли бог загалом колись щось творив, то для створення цього краю він взяв весь

запас болота, який був у нього у небесній матеріальній коморі, додав до нього таку саме кількість піску і всю цю мішанину так рясно втикав сосною, щоб йому не доводилось що-разу плюватися, звернувши свої очі на той край.

Але бог, звичайно, ідеаліст, він не розуміє, що болота ті обернулися на торф, що сосна дає багато цінних фабрикатів, що вода своїм падінням може повертати величезні турбіни. Він не добачає цього, бо його канцелярія міститься занадто далеко од об'єкта управління.

Отже-ж цей край і до цього часу стоїть, як і в перші часи його повстання. Піски та болота, а над ними сосни. Але зараз мусить розпочатись змінення. Не даремно-ж туг і професор Стеценко, і проф. Шахринський!

Розгорніть мапу і ви побачите:

Од Личаків на північ тягнуться ліси та болота, так само на південь, схід і захід.

Ми (не лише Шахринський, і я додаю творчої енергії) накреслимо план своєї діяльності.

Центр—Личаки. Циркуль на крапочку Личаків, циркуль обвів територію, яка має бути заходами Личаківського Політехнікума (цеб-то нас двох професорів, властиво кажучи): 1) електрифікуватись; 2) машинізуватись; 3) американізуватись і загалом «уватись».

А для цього:

1) од Личаків в усі боки йде шосе, залізниця, телеграф, телефон;

2) район постачають енергією три великих силових станції, що міліонами кінських сил, видобутих з торфу, з води, з лісу кидаються як горохом на сотні верстов нашого району;

3) політехнікум має 37 факультетів по різних галузях знання і навіть по блохарству (останній факультет мусив винаходити засоби проти блох, яких тут... ух, міліярди!);

4) у Личаках видаються газети, журнали.

Це плани проф. Шахринського, які я мав деталізувати та конкретизувати, на великому аркуші паперу за допомогою чотирьох оливців до офіційного відкриття політехнікума.

І я деталізував! І я конкретизував!

Політехніка готувалась до урочистого відкриття. Чистилось, милось, лаштувалось все, над чим можна було ці операції перевести.

Шахринський то вертівся дзгою, то з виглядом Саванароли картав ледарство «студентів», обіцяючи одпровадити неслух'яних до военкомату, то рухався прямолінійно, аж доки не наскакував на живі або мертві предмети.

— Розумієте, Матвіє Петровичу, чорт мене за язика смикнув, там у профобрі пообіцяти, що на відкритті буде електрика... і без цього ніяк не можна... кредитів не дадуть...

Ми замислились. Маеток прибрав майже довійськового вигляду. І коли-б електрика освітила все це!

— Знайдем! вигукнув я несподівано для себе, бо в голові вибрикнула майже геніяльна думка.

— Що? Встромив на мене допитливо очі Шахринський.

— На млині на Горлянци!

Це була ідея. У нас був двигун, а динамо можна на млині дістати. Тільки-ж чи дадуть?

Не буду утруднювати читача описанням наших переговорів з млинарями. Ми зламали їх упертість десятком фунтів соли і динамо стояла і працювала.

Завтра відкриття. Ми зуміємо довести, що кінські сили, ті багатства, визначені в сотнях міліонів кінських сил, ми держимо за хвоста!

У день відкриття студенти принишкли, маликались пошепки більше на мигах, чим членоподільними звуками. До того-ж поширилася панічна чутка, що приїде губвоснком та начальник міліції, але паніку ліквідував Шахринський, запевнивши, що в нього є папір од самого Леніна, щоби їх не чіпали.

Начальство всіх офіцій і всіх ступнів з зацікавленням розглядало наші досягнення. Електрика сяяла ясніше обличчя Шахринського і лише не потирала рук так, як він.

Це-ж було на третьому році революції, і дивуватись було чому!

Коли-ж я підвів гостей до схеми, всі ахнули: залізниці, великі силові станції, майстерні, заводи, депо, 37 факультетів! Селянські двори постачаються електричною енергією так, що навіть поросля

у сажу має над коритом лямпочку! Сотні тисяч силових одиниць переносяться у всі боки, а освіта, як чарівна еманация, розливається з Личаківського Політехнікума!

— Це все буде, товариші, через три роки...

Гомеричний регіт розлігся по залі, але загреміла музика «Інтернаціонала» і почалася урочиста частина.

Все пройшло ніби добре, але гості увесь час шептались, чмихали і витирали сльози задушеного сміху!

Коли-ж опівночі всі розійшлися і роз'їхались, Шахринський підійшов до мене:

— Ну, як ви гадаєте?

— Гадаю, що недовго нам тут сидити...

— З такими Цицеронами, як ви, довго не встидиш.—Це була образа.

— Особливо, коли знизу підпірають сотні тисяч кінських сил!—Це була відповідь.

Ми розійшлися ворогами і навіть, коли по наказу з центру ліквідували технікума, а з ним і наші мандати, ми сіли в різні вагони потягу, що назавше віз нас з Української Каліфорнії.

ПРЕЗИДЕНТ КИСЛОКАПУСТЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

(Історичні матеріали, зібрані безсторонньою людиною)

ВСТУП

Це було за тих часів, коли доброчинному бухгалтерові легше було зробитися бойовим генералом, а дьячкові президентом республіки, аніж зараз знайти посаду безробітному діловодіві.

Це було за тих фесеричних часів, як директори банків висвячувалися на попів, волосні яриги робилися дипломатами, а попівни анархістками.

Це було за тих часів, коли карат кухонної соли коштував дорожче карату діаманту.

Це було...

Але годі лірики!

Читає вже знає, коли це було. Звичайно, той читає, що за останні десять років не був фермером у Австралії, або ковбоєм у Мексиці, чи-то вождем чорношкірих у Полінезії, а мешкав на території України примірно між 41° та 52° північної широти і 25° та 40° східної довжини (од Пулкової).

Я не стану в цій правдивій історії чогось прикрашати домислом, або додавати свої письменницькі вигадки. Ні, я правдиво та чесно розповім історію Президента Кислокапустянської Республіки на підставі документів та оповідань шановного

Максюти Максютовича Швайки, бувшого члена Кислокапустянського уряду й сенатора.

Що правда, я замінюю географічні назвиська та ймення дієвих осіб на вигадані, але так завше роблять порядні письменники, до числа яких, я гадаю, є підстави зарахувати й мене.

Та не лише охорона письменницьких традицій та доброчинності примушує мене не вживати дійсних імен, а й міркування, які викликало зауваження Максюти Максютовича, що він висловив його так:

— Звичайно, можете вживати і власних імен, але, знаєте, неестетично, неетично та неприємно, коли порядного пролетарського письменника буде лупцювати якийсь люмпен, хоча-б і з президентським стажем у минулому...

Недвозначність цього зауваження усунула вагання що до вживання дійсних імен, тим паче, що автор цих рядків не хотів бути приводом для буржуазних газет, які його особистий конфлікт з експрезидентом могли б роздути на своїх сторінках до розмірів величезного повстання проти Радянської Влади на Україні.

Мушу тут попередити своїх шановних читачів, що свідчення Максюти Максютовича Швайки трохи не відповідають даним, що їх одержав я з інших джерел, тому дозволяю собі виступати в таких випадках арбітром і компетентно вирішати—на чьому боці правда. Але це втручання повстає на ґрунті щирого мого бажання послужити істині.

ОПОВІДАННЯ МАКСЮТИ МАКСЮТОВИЧА ШВАЙКИ

Я ніколи не сидів у тюрмі, завше повертав борги, що-неділі міняв білизну і всіма ознаками був цілковито порядна людина. Я кажу «був», але не тільки був, а й зараз є. В цьому я твердо переконаний, як Саваоф у своїй безперечній святості.

Я завше стояв осторонь од людей, сумління яких слід би було що-суботи носити в хемічну чистку. Але часи настали інші й мені довелося близько стояти до Яська Голомозого, перед сумлінням якого чистильщики з усього світу були-б безсилі.

Як не була ще Кислокапустянка столицею республіки, писарював я у волості. У неділю, після трудів тижневих, ходив до церкви, а після обідні у пан-отця Гервасія пили по чарці... Увечері звичайно пулечка, а там і спати. Життя котилось повільно та лагідно.

Аж настала війна і вся добродичність нашого Кислокапустянського життя пішла на марне. Незадоволення війною жіночого племені виливалось у бурхливі сцени, а по штату вся бурхливість жіночого сказу падала на мене. Дійшло до того, що мене, літню людину, поважного громадянина своєї батьківщини побили одного разу салдатки... А як підеш на люди, коли тебе баби побили?..

Отець Гервасій, якне картав розпусту з амвону церковного, а населення на рахунок «незаконних сожителств» збільшувалось в далеко більшій пропорції, ніж раніше.

Ясько Голомозий виматюхав свого батька крамаря Ярофія Махтодовича і сказав, що піде на фронт і буде прапорщиком...

Коли-ж дочка пан-отця Гервасія втекла з блискучим земгусаром, то ми, тоб-то я, отець Гервасій та Ярофій Махтодович вирішили, що певно буде революція. Так воно й сталося...

ЩО АВТОР ДУМАЄ З ПРИВОДУ ЦЬОГО

Максюта Максютович говорить не по суті. Така вже звичка хуторян починати од Адама. На віщо нам здалася попівна, що втекла з земгусаром та відомості про збільшення населення в Кислокапустянці в наслідок війни? Гадаю, що це все має лише віддалене відношення до пізніших Кислокапустянських подій і їх далі можна не подавати.

Будемо говорити по суті справи.

ПРОМОВА ЯСЬКА ГОЛОМОЗОГО ТА ОБРАННЯ ЙОГО НА ПРЕЗИДЕНТА

Уважаючі громадянини, громадянки й дівчата! Ваші чоловіки кров проливали! Ми не якісь публічні жінщини, а громадянини, ми не хочемо їсти сочвиці, а потому, як ми не хочемо їсти сочовиці, а хочемо бути вільними громадянами, то хай живе демократичеська республіка і щоб на всіх землях хватило!

Я не який-небудь більшовик, я друг народу і скажемо, приміром, коли мене не проізвили на прапорщика на хронті, так хочу я революцію

робить, а ті хлопці, що он там під повіткою сидять, то мої товариші і вони за вас постоять, коли ви будете мене на президента наставляти!

Я не якийсь волоцюга, а як батько мене прокляв, так він буржуй і трясця його матері в печінку, а котрі салдати, мусять нас піддержати, бо ті, що кров проливали, більше землі получать...

А на станції ще є сто чоловіка, а хто несогласний зо мною і за буржуїв стоїть, той каятиметься!

Товариші салдати й салдатки, котрі народню власть піддержують, будуть найголовнішими людьми...

Так кричить, котрі согласні, ура!

Промова кінчилася з помпою. Яська качали. Салдати були задоволені з політичної декларації Яська Голомозого, але питання про обрання Яська президентом проведено було туманно та невиразно, виразности-ж обранню надав сам Ясько. Притримуючи одірвану при качанні полу шинелі, він зійшов на ганок і проголосив:

— А так як вибрали ви мене, значить, президентом, то буду я вами править, а котрі буржуї та несогласні та котрі більшовики і смущають народ, так наші їм хвоста вкрутять!

З вигуками—«хай живе вільна та ні од кого незалежна Кислокапустянська республіка!»—народ розходився по домівках, а Ясько Голомозий поїхав на станцію.

СУМНІВИ ІСТОРИКА

Я не знаю, як записати у літопис подій два факти з історії Кислокапустянської республіки. Вірніше, в якій хронологічній послідовності? Факти такі: 1) заснування республіки та 2) обрання президента.

Коли виходити з початку промови Яська Голомозого, то виходить так, ніби республіку було засновано до його виборів, але вперше згадується Кислокапустянська республіка у вигуках народу Кислокапустянського в кінці промови Яська Голомозого—«хай живе вільна та ні од кого незалежна Кислокапустянська республіка», що говорить за зворотою послідовність.

Лишаємо це питання, як матеріал дискусійний, для майбутніх поколінь.

ПЕВНІСТЬ АВТОРА

Точно відомо, що будь-яких виразно визначених кордонів Кислокапустянська республіка не мала. Територія її нагадувала масну пляму на папері, бо повільно зникла десь за межами Кислокапустянки разом зі зменшенням політичного впливу Кислокапустянського республікансько-демократичного уряду та президента Яська Голомозого.

Події, про які не згадувалось

Повз Кислокапустянку проходить вузька залізнична колія, що й була причиною таких подій.

Одного літнього ранку хрипкий паротяг привіз, зі швидкістю трьох верстов за годину, чотири теплушки і в безсиллі зупинився в трьох верствах не доїзжаючи до ст. Кислокапустянки.

В теплушках і на теплушках, і під теплушками, і на паротязі, і спереді, і ззаді містились люди в сірих шинелях. Пасажирна площа потягу була використана дбайливо не менш, як на 250%.

Як ми зазначили раніше, потяг зупинився за три версти од Кислокапустянки і паротяг безсило чмивав всіма своїми отворами.

Ні до чого не призвели бадьорі вигуки «Крути Гаврило!» та «Дайош Кислокапустянку» з не менш бадьорими додатками рефренового характеру. Паротяг видимо назавжди втратив динаміку.

З пропозиції Яська Голомозого в одній теплушці було одноголосно ухвалено «накрисати сапатку» машиністові, що саботує революцію в особі 350 найліпших її представників.

Ухвалу підтримало населення інших теплушок, але виконати її не довелося—машиніст лишився до кінця саботажником, саботнувши в-останнє ухвалу 350:—він благополучно втік, захопивши на всякий випадок з собою і «сапатку», що її торкалася ухвала.

Обуренню не було краю. В запальній промові Голомозий запропонував протестувати проти вчинків контр-революції і в ознаку протесту перекинути потяга під откос, а самим йти пішки.

В такий спосіб було утилізовано енергію обурення, й потяг вузької колії за чверть години

лежав на схилі насипу, в німому благанні підноючи до неба колеса.

Але небо мовчало і лише сонце реготалося безгучним золотим реготом і над перекинутим потягом, і над людьми, що бадьоро ступали до станції Кислокапустянки.

МАКСІОТА МАКСІОТОВИЧ ГОВОРИТЬ ПО СУТІ

... Зі станції Кислокапустянки давно всі розбіглись, за винятком сторожа та телеграфіста. Цим нікуди було тікати, й вони з вправністю досвідчених стратегів маневрували по-між хвилями революції і до цього часу не були загнані в тупик. Коли чергова хвиля на чолі з Яськом, наскочила на станцію Кислокапустянку, сторож і телеграфіст вийшли їй назустріч, причому телеграфіст сказав чулу промову, яка кінчалася:

«Земля Кислокапустянська давно на вас чекала! Ура вам!».

Чи не це й збудило думку Яська про утворення республіки.

Революційна хвиля отаборилась на станції, бо резиденція президента мала бути там. Що правда, з 350 чоловік лишилося біля 70, але це мало турбувало Яська. Апарат влади було налагоджено.

На другий день після мітингу з обранням президента Голомозий прийшов до мене і поставив питання рубя:

— Ти за кого?

Декорований він був бомбами різних марок, револьверами, кулеметними стьожками, шаблею, кінджалом і кортиком, а за плечима теліпалась гвинтовка. Декорація войовнича, але мене не залякаєш. Я одверто і категорично відповів:

— Я за правду!

— Та ти не виляй хвостом, стара псина,—дозволив він непоштиво висловитися на мою адресу:— а кажи прямо: за республіку чи за буржуазію?

— За республіку...—промовив я і подумав, що республіки-ж бувають різні і, сказавши так, я не беру на себе жадного зобов'язання. Але Голомозому цієї відповіді було мало.

— А за яку республіку?..—Хлопець заганяв мене в сутички.

— За демократичну,—відповів я.—Різні-ж і демократичні бувають!

— А як та демократична республіка зветься?— Я був остаточно загнаний в сутички.

Так господарки ловлять курей. Спочатку заганяють в кошару, з кошари в хлів, а в хліві в куток між яслами та барилом. Там вже курка до рук господарки й попадає.

Виходу мені не було.

— Кислокапустянська!—випалив я і на чолі мені випав холодний піт.

— Дайош п'ять!—Схопив мою руку Ясько і дружньо стиснув:—будеш у нас найголовнішим сенатором—бамаги різні писать..

Так я став сенатором!

ЛИСТ ТЕЛЕГРАФІСТА ВЕКЛЕНКА ДО ПРИЯТЕЛЯ СВОГО БУРЯШНОГО АНТІНА З ПРИВОДУ КИСЛОКАПУСТЯНСЬКИХ ПОДІЙ

(Пояснення до листа)

Той саме телеграфіст, що зустрів Яська Голомозого на пероні станції Кислокапустянки псевдокласичним реченням: «Земля Кислокапустянська давно на вас чекала», мав прізвище Векленка.

Після чотирьох днів оголошення республіки, мріючи про портфель міністра шляхів, він замкнувся увечері у своїй кімнаті й твердо рішив написати листа Антонові.

Антін Буряшний, очевидно, разом з ним вийшов на телеграфіста, але швидко зробив кар'єру до помічника начальника станції, одружившись з пристаркуватою конопатою свояченицею якогось залізничного начальника.

Векленко писав цілу ніч, а наранок він кинув у поштову скриньку грубий пакет, забувши про те, що поштова скринька давно не відчинялась і ключ од неї завіз з собою начальник станції.

Векленко позасвідомо вірив у поштову скриньку, чому, не вагаючись, довірив їй наслідок своєї творчості—мовляв, колись та дійде.

Через це саме і лист попав до мене, буди довгий час захований у бляшаному шлунку поштової скриньки.

Л И С Т

Дорогий друже Антоне!

Довго я тобі не писав, але зараз, як прочитав, що твого покровителя вигнали з залізниці ще на

початку революції, а ти, як вільнолюбивий республіканець, вигнав свою конопату мавпу, я знов почувую до тебе пал у своєму серці.

Звичайно, ти високо пішов по службі і можеш призирливо поставитися до свого друга телеграфіста, але я, брат, не з таких. Я не стану до тебе відноситися з призирством, навіть коли буду міністром шляхів, що здається незабаром і станеться. Але розповім тобі по черзі.

Вже чотири дні як у нас оголошено Республіку, а сьогодні був у мене президент.

Президент Кислокапустянської республіки, брат! Прийшов до мене та й каже: будеш ти, товариш Векленко, у нас наче-б то міністром шляхів. Потому, говорить, як я президент люблю залізницю.

От, брате, до чого я дослужився,—а все революція!

Доки республіканська гвардія нашого президента орудує в Кислокапустянці я одержав ударне завдання одремонтувати одного-однісінького паротяга, що стояв у тупику, аби мати «рухомий состав» для потреб республіканського транспорту. І щоб ти думав, де й майстрі взялися. Одним словом паротяга полатано і має він одну теплушку та платформу. Теплушку обшили бляхою (зі станційного клозета здерли), а на платформі за мішками з піском поставлено кулемета. Це наш панцерний потяг для захисту республіки на лінії нашої вузької колії.

А я живу, як сир у маслі. Гвардія постачає мені все що-до потреби моєї, коли-б так тяглося

ще кілька місяців. то довелось би мені штани розстачувати.

Шкода лише, що республіка чотири дні існує, а ворогів стільки, що й на чотири роки вистачить.

Я на село не хожу, а орудую на станції. Про село кажуть, що там наша влада порядки заводить. По-перше посадовили до холодної двох мужиків, що назвали нашу владу босяцькою. Попові наказали поминати в церкві «благочестивого правителя нашого Голомозого і весь уряд і товаришів його». Нічого поминає, чорт татлатий!

Землю будуть ділити в осени, як хліб звезуть—то буде морока! Вже й зараз кажуть дядьки, що гаряче буде президентові.

Тривожить нас сусідня республіка Зеленоярська. Сидять там більшовики з своїм советом, а заправляє всім матрос Хведорець. Приїхали з Зеленого яру дядьки так переказують, що Хведорець нахваляється до Кислокапустянки прийти з своїми хлопцями.

Як зачула про це наша шпана, вийшла паніка. Зараз всі ночують на станції і президент теж, а в село ходять лише вдень.

Що буде не знаю, але ми все одно переможемо, потому матрос—він на морі дужий, а на землі ні по чом!

Особливо жваво у нас працював міністр продовольчих справ, хоч і була йому недавно неприємність—баби коромислами одлатали. У нас бойові баби. Ну прощай. Коли хочеш бути товаришем міністра, приїзди до мене.

Твій друг Векленко.

ПЕРЕГОВОРІ ПО-МІЖ УРЯДОМ КИСЛОКАПУСТЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА ЗЕЛЕНОЯРСЬКОЮ РАДОЮ РОБІТНИЧИХ, СЕЛЯНСЬКИХ ТА САЛДАТСЬКИХ ДЕПУТАТІВ.

Матрос Хведорець осів у Зеленому яру і вперто підточував підвалини демократичного ладу.

Він не задовольнився тим, що заснував у Зеленому яру раду робітничих та салдатських депутатів, а почав поширювати вплив більшовицький на оточенні села. Так зіткнулися десь між Зеленим яром та Кислокапустянською інтереси двох, так би мовити, суб'єктів міжнародного права.

Як прочув Ясько Голомозий, що Хведорець зазіхає на цілість, спокій та добробут республіки Кислокапустянської, зібрав найближчих членів свого уряду і довго з ними радився на станції. Наслідком цієї наради були такі ухвали:

1) Матроса Хведорця оголосити по-за законом, так на території Кислокапустянської республіки, як і по-за межами її.

2) Визнати Хведорця агентом німецького Кайзера Вільгельма.

3) Розпочати з ним переговори про замирення, для чого послати до села Зеленого яру послів Максюту Максютювича Швайку, як сенатора та Жеребенка Миколу, як загалом політичного чоловіка.

Як бачите, читачу, перші два пакти ухвали не підготовують до третього, але в ті бурхливі часи, на згаданих спочатку широтах земної кулі, послідовність не була обов'язкова, а надто в демокра-

тичних колах. Що-до логіки, то ця знатна панні уперто одмовлялася бути свідком історичних подій.

Про переговори я дозволю подати звіта так на підставі оповідання М. М. Швайки, як і на підставі матеріалів, одержаних од сторонніх осіб.

Діло було таке.

Ранком, на другий день після засідання, паротяг накачано водою і розтоплено. Теплушку і платформу з кулеметом причепили спереди—ніяк не можна було інакше. Чоловіка з двадцять озброєних гвардійців сіли, де-хто захотів, а Швайка й Жеребенко у теплушці. На паротязі повісили білого парламентарського прапора і рушили під вигуки—«Дайош Зелений Яр!»—в дорогу.

У Максюті Максютювича шкребло на душі і він глибокодумно поглядав у одчинені двері. Важність місії робила всіх серйозними.

Потяг довго чмихав і зупинявся. На підйомах доводилося всім, не виключаючи й послів, злізати і підпихати потяг, а коли за всіма ознаками до Зеленого яру лишилося верстов 7, послі злізли й пішли вперед пішки, наказавши іншим волосному правлінні було накурено і гамірно. Рада робітничих депутатів саме засідала, як до залі увійшли повноважні послі Кислокапустянської республіки.

У ЗеленояРСЬКОМУ волосному правлінні було накурено і гамірно. Рада робітничих депутатів саме засідала, як до залі увійшли повноважні послі Кислокапустянської республіки.

Як увійшли нові люди, голова зборів, матрос Хведорець звернувся до них:

— Звідки й чого?—бо видно було, що це не Зеленоярці.

Запитання було надто несподіване і не встиг Швайка слово вимовити, як Жеребенко одрізав:

— Ми представники Кислокапустянської республіки і прийшли, щоб, котрі більшовики, покорялись нам!

Настала тиша. Вийшов Хведорець з-за столу, мотнув раз-двічі своїма кльошами, та як зацідить Жеребенкові в пику, ледви той встояв.

— Так ви, сукини сини, контр-революцію тут розводять?—та до Максюті Максютовича.

Дипломатичні переговори набирали занадтої гостроти і щоб не стати жертвою Хведорцевих дипломатичних заходів, Швайка мотнувся до виходу. Йому пощастило перескочити через тина, бо на воротах стояли люди, але Хведорця «підкузьмили» кльоші. Перелізаючи через тина в гонитві за Швайкою, він зачепився одним кльошом за кілок і безнадійно повис. Кльоші, пристосовані для морської служби, були непридатні для суходольної дипломатії.

Швайка втік, скориставшись цією пригодою з Хведорцем, але Жеребенка затримали.

Аж надвечір добрався Максютя Максютович до потягу, що стояв на полі. Хлопці слухали мовчки доповідь посла про міжнародне положення та хід переговорів, а, як скінчив Швайка, один з гвардійців виголосів таку промову:

— Братва! Ходімо до Хведорця служити! Я бачу, там народня власть та й Хведорець хльосткий хлопець—раз-два та по морді,—це тобі не Голомозий

Ясько, що пиндючиться, як гиндик... Теж удає з себе президента! Гівно, а не президент!

Почався мітинг, в наслідок якого стався розкол. Поділився гарнізон потягу на дві нерівних частини: в одній частині опинився Максютя Максютович, щирий демократ, а в другій вся інша збільшовичена маса.

І вийшло так, що причухрав Максютя Максютович до Кислокапустянки пішки, а збільшовичені гвардійці попхали немічного паротяга до Зеленого яру.

ІСТОРИЧНЕ ЗАСІДАННЯ КИСЛОКАПУСТЯНСЬКОГО УРЯДУ

На другий день по-обіді зібрався уряд на засідання. Докладчиком був Швайка.

— Граждани, братця і товариші!—почав він свою промову,—я за Вас ледве не постраждав своєю персоною, а вже про Жеребенка й казати нема чого,—чи й видихас.

Докладно розповів Максютя Максютович про все, а коли, додержуючись істини, він процитував слова промовця, збільшовиченого гвардійця, з оцінкою президентської діяльності Голомозого. Ясько пошпуриив Максюті Максютовичу каламаря в пику і цим знаряддям збив сенатора з високостей державного положення, як горобця з високого дерева. З гулею на лобі упав Швайка на низини звичайного громадянства.

Наметане око Кислокапустянського дипломата допомогло оцінювати ситуацію, чому одчинене

вікно й було тою відтулиною, через яку упав Швайка зі свого високого положення. Простіше кажучи, коли Голомозий намагався підперти свого протеста додатковим синяком на пиці Максютю Максимовича, цей державний муж вискочив у вікно, бо шлях через двері Ясько одрізав.

Гнатис за Швайкою ніхто не гнавсь, демісія-ж його була стверджена президентом словами:

— Б... Ярижка! Мать твою... і так далі рядків з чотирі петиту, закресленого цензурою.

На п'ятому рядку крапок несподівано на порозі з'явився Жеребенко. Око йому запухло, а щонабрала відтінку грядової хмари.

Довго і плугано розповідав він здивованій раді міністрів Кислокапустянської республіки про свої пригоди.

— І каже мені Хведоредь, «ти каже, сукин ти, син, піди й перекажи своєму засраному президентові, що в неділю я приїду з хлопцями до Кислокапустянки раду вибрати робітничих депутатів. А коли він, каже, курва халуйська, буде опірчинити, так буде йому амба»... Так закінчив своє оповідання смутний Жеребенко.

Треба було братись до негайної організації охорони республіки, бо до приходу Хведорця лишалося менш за добу.

Міністри вкупі з президентом поїхали на станцію, щоб відповідним чином підготувати військо.

Дорогою мовчали і кожен думав про своє.

На станції їх очікувала несподіванка. З хлопців нікого не було. Єдина людина—станційний сторож—розповів, що годину, як пішли гвардійці в напрямку до Зеленого яру. Отрута більшовизму поширилась видимо й на них.

— Товарищі і гражданини!—З сумом у голосі звернувся Голомозий до членів уряду та сторожа,— нам доведеться евакуватись...

Але міністри шепталися по-між собою і мовчали.

— Треба набирати нове військо, а тому оголошую мобілізацію...

Його перебив міністр земельних справ:

— Брось, братушка! Нічого з того не вигорить! Експанзивніші висловились одвертіші:

— Іди оголошуй. Вони тебе оголосять! Ти тепер підводи не виженеш!..

— Та що там хлопці розговори розговарюють, погralись і годі! Поїли курчат та поросят, чого ще треба? До віку годувать не будуть!..

Мовчанка. Голомозий дивиться на кінчики своїх чобіт, а інші хто куди.

— Хлопці,— порушив мовчанку Жеребенко:— ходіте гуртом до Хведорця!

Це було надто несподівано, але раніше було зазначено, що логіка в ті часи мала дуже обмежені права.

Слова Жеребенка покритв Голомозий, використовуючи усі ресурси своєї красномовности, він кляв і в бога, і в гробову дошку, і в республіку, і в міністрів, і в Кислокапустянку, яка... і т. д.

Скінчивши, Ясько повернувся і мовчки пішов по залізниці в бік, протилежний Зеленому ярві.

Це було і зречення і евакуація.

Екс-міністри, скрутивши цигарки, весело матюхаючись, рушили до Зеленого яру.

— Шантропа!—Плюнув сторож і пішов до своєї сторожки.

ЯК ДИВИТИСЬ НА ПОДІЇ ЗА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

Хоча демісія уряду і не може вважатись за втрату республікою своїх прав, як суб'єкта міжнародного права, але Кислокапустянська республіка в цьому відношенні є виняток.

Вийшло трохи ненормально:—ніби на станції Кислокапустянці республіка поділилась надвоє, причому одна частина, в особі міністрів, пішла до Хведорця, а друга, в особі президента, в протилежний бік.

Відомо, коли суб'єкта розколоти надвоє, то вийде не два суб'єкти, ані жадного. Читачі можуть переконатись в справедливості цього твердження, лігши під колеса швидкого потягу.

КОРОТКИЙ ПЕРЕЛІК НАСТУПНИХ ПОДІЙ

1. Хведорець у неділю приїхав і раду робітничих депутатів було обрано.
2. Жеребенко став великим приятелем Хведорця.
3. Максюту Максютовича обрали секретарем ради.

МАКСЮТА МАКСЮТОВИЧ КІНЧАЄ СВОЄ ОПОВІДАННЯ

... Одно слово вимотали мене за революцію, як баба ганчірку на річці. Зараз згадуєш те все і якось не віриться—дуже вже незвичайно.

А Хведорець зараз має начальство — голова Кислокапустянського райвиконкому, а «Хрещеник» його, Жеребенко, у нас таки начальником міліції. Нічого хлопці, хороші.

А от про Яська докладно невідомо, одні кажуть, що в банду пішов, а другі, що ніби то на крадіжці недавно спіймано...

КІНЕЦЬ

Моє писання про Кислокапустянську республіку та її президента має багато негативних рис, але автор в тому не винен. Моє бажання було подати матеріяли, а не писати оповідання, коли-ж матеріялів не вистачало, я не тів вигадками заповнювати пробіли.

От чому хоча критики мене й вилають, за те Академія Наук похвалить.

Автор у цьому твердо переконаний.

Ш Т А Н И

Це дуже проста історія—така проста, як і штани, що їх носять тисячі мушкетерів із заробітками... сільського вчителя.

А хто заробляв менше за сільського учителя, вірніше хто менше заробляв од нього, примірно за часів «слизької» валюти?

Відповідь категорична—ніхто!

Навіть і той, хто нічого не заробляв, не міг похвалитися меншим заробітком.

Заробіток учителя—то був нечуваний у математиці нуль з мінусом.

При такому нулі Микифор Іванович якось жив і тільки вічно сумна його жінка Олімпіяда Іванівна, яку баби величали Лампадою Івановною, надаючи цьому йменню містичного забарвлення, інколи мрійливо казала:

— Коли вже я тебе в штанах побачу... Ох-хо-хо!..

— А то я без штанів? Чи що? Ну, подрані трохи... Ну, коліна... той... Ну, врешті, не я один у драних... Всі так...

І, щоб не ятрити хворе серце Олімпіяди Іванівни, він біг до аудиторії, хоч і робить йому там було нічого.

Осінь наближалась, і чутка пройшла, що вчителів будуть утримувати селяни. Налог подвірний на платню вчителів.

Микифор Іванович зрадів, але жінці не казав і тільки тоді, коли почув чергове «коли я тебе вже в штанах побачу» та «ох-хо-хо»!—на придачу побідно виголосив:

— Тиждень через два. Наказа такого видано, щоб селяни утримували вчителя—от що!

Дунав порадує, а вона в голос:

— Бідні ми, що ж його зімою робить будемо!.. Виженуть вони нас, щоб не платити!.. То-ж хоч квартира є!.. і в плач.

Микифор Іванович оторопів. У душі заворушились сумніви.

«А може й так? І побіг до порожнього класу.

«Чи його вгадась? Здається добре, а на перевірку виходить—«табак»!

Забилі памороки революція. Хто не проходив селом,—не минали Микифора Івановича: бандити били за те, що комуніст, добровольці за те, що петлюровець, петлюровці за те, що доброволець... От тільки поляки не били, бо втік і замість власної шкури, яка заростає й ринкової цінності не має, втратив двоє поштаників, сорочку та кожуха.

Щоб ізнову не зробити невігідної комбінації при червоних, що виганяли поляків, не тікав і був дуже здивований, що на цей раз його не тільки не били, а навіть політком якогось полку ввічливо частував його часм (зцукром), а коли виїздив, подарував поштаники.

Це так вразило Олімпіяду Йванівну, що вона покликала Микифора Івановича до спочивальні й посварилась пальцем:

— Ти гляди, дурню, не розляпай, бо прийде хтось инший—будуть тобі поштаники!..

Першою думкою у Микифора Івановича було повернути ті поштаники політкомові, але утримався..

Гугнявий Сьомка, нарешті, приніс у селяраду папера з волости. Як обухом по голові—подесятийний збір на школу та вчителя!

На сході питання набирало такої гостроти, що навіть було внесено пропозицію спалити школу, а вчителя одвезти на станцію і на цей раз безплатно, бо коли за платню, то ще не захоче їхати, а тоді йому плати.

Пропозицію було заслухано зі співчуттям, але після блискучої промови голови комнезаму, яка кінчалася:

— «Хай живе Третій Інтернаціонал та тов. Ленін! Хай живе Еч—ський комнезам та голова його»!—пропозиція при повному мовчанні сходу була одкинута одноголосно головою комнезаму.

Як реальний наслідок блискучої промови голови комнезаму у Микифора Івановича через три дні у хаті стояло три мішки жита.

Сумніву не було.—Мрії Олімпіяди Йванівни наближались до здійснення.

Я не буду описувати, як було проведено комерційну операцію з одним мішком і як гроші, заховані в халаяу драгих вчителевих чобіт, приємно муляли

йому ногу, коли він топтався у теплушці, їдучи до міста. Це була поема людської душі, яку безсиле описати мос немічне перо!

Років п'ять не був Микифор Іванович у великому місті, хоч і жив недалеко. Гамір приємно вразив його і він бадьоро підніс голову й твердо ступав по асфальтові.—І живуть же люди!

До базару недалеко і перш, ніж іти до міста, треба купити штани. А штани неодмінно сині, суконні, одним словом—штани на «ять»!

Наближаючись до базару, людніше ставала вулиця. От уже й ятки видно і незабаром Микифора Івановича закружляв людський потік.

Ріжні штани бачив він, але синіх не траплялося.

Нарешті, людська повідь викинула його, як тріску, в порівнюючи тихий заулок і тут до нього підскочив якийсь кислооккий жевжик, а через руку в нього пар п'ять штанів і всі, як одні сині..

Забачивши вчителя, він із щирістю людини у карного слідчого промовив:

— «Купіть штани. От скільки є тут, всі за 100 шматків віддам! «100 шматків» як раз муляли вчителю ногу.

Перспектива мати за свої гроші не одні штани, як він передбачав, а цілих п'ятеро засяяла всіма барвами веселки.

Він протяг руку до штанів, але жевжик одхилив їх і знову:

— Не дивлячись, за сто!

З боків два таких само з штанами та френчами в руках здивовано-радісно:

— Я, я беру!..

— Ні, я от цьому чоловікові пропоную, не хоч спекулянтам продавати!..

Микифор Іванович рішився. Штані були нові, а одні навіть із зеленим кантом.

— Давайте!

— Давай спочатку гроші...

Гроші передав, а штани, не розглядаючи згорнув і міцно тримаючи під пахвою, пішов з базару.

Микифор Іванович добре знав місто. Тут недалеко є міський клозет, де він і передягне штани.

О, тоді він пошукає й знайомих! Не соромлячись драних колін, він піде до них, а в добрих синіх суконних штанях.

Клозет був порожній, а окремі відділи з добрими запорами.

Накинув двері Микифор Іванович і розгорнув свою купівлю при світлі високого вікна.

Серце тьохнуло й зупинилось. В очах пропливла туманна завіса.

Одні, й другі, й треті... Що це? Не штани, а шмаття. Гірші, ніж на ньому. Так от чому той злодійкуватий продавав «на темну»!

Як же він повезе додому? Що скаже Олімпіяда Івавівна? Руки нервово зібгали їх у твердий жмут і кинули в дірку...

Не пам'ятаючи, як вийшов на вулицю, Микифор Іванович зустрів знайомого:

— Що це ти блідий такий?

— Гроші вкрадено... сто... з кешені...

Дома жінці в подробицях розповів вигадану історію крадіжки, а вона безнадійно:

— Певно, вже я й не побачу тебе в штанях... Ох-хо-хо!..

ШПОНЬЧИНЕ ЖИТТЯ ТА СМЕРТЬ

ПРОЛОГ

Зізі не одразу змінила своє аристократичне ім'я на вульгарне ім'я «Шпонька». Була вона шляхетного походження і в книзі собачих родів її ім'я значилося на боковому розгалуженні, що одходило од «Більбі» (князя Гончакова) та «Мімі» (графині Гусакової). «Більбі» був папашою, а «Мімі» мамашою.

Отже, князівська та графівська кров текла у жилах Зізі. Як-же пишемо ми про «Шпоньчине життя та смерть», то лише віддаючи данину тій грубій черні, тим «варварам» більшовикам, що таке ім'я їй дали, а не з бажанням образити шляхетного нащадка «Більбі» та «Мімі».

Автор, крім того, грубий прозаїк і не любить відходити од сучасного дня в прекрасну напівмістичну старовину. Зізі то—містика минулого, а Шпонька—це реальне сьогодні.

Зізі родилась болонкою, бо шляхетні батьки її були теж болонками. Болонка нічого спільного не має з Булонським лісом, так само, як «Гапка» з «гаптуванням», а тому я й мовчу про цей ліс. Нехай про це скажуть ліричніші за мене поети.

Зізі не пам'ятає своїх батьків, як то й личить шляхетній дитині, бо виховувалась на шляхетній псіюрні німця Шполя. Вона-б може й не знала імен своїх папаші та мамаші, коли-б Шполь, розхвалюючи її корнету Жану Шомполову, не прочитав тричі підряд її блискучого родовіду.

Причини-ж, що привели корнета Жана Шомполова на шляхетню псіюрню Шполя, були такі.

І. ПОЧАТОК КАР'ЄРИ

Вендета—найпрекрасніша з жінок заміської ресторації «Східня Зоря», хитаючи чудовою ніжкою в елегантській лякерці, арфою Еола продзвеніла:

— Я чогось хочу!..

(Поети, не хитайте головами недовірливо, еолова арфа, коли вона не старе заржавіле залізо, а гарненька жінщина, може мелодійно дзвеніти й хрипкими «ч», «г», «с» та «х»).

Жан Шомполов рухами, властивими найліпшим представникам шляхетної юнкерської культури, довів свою готовність до всього.

— О, Вендето, ваше бажання для мене закон!.. закон!..

Вендета дивилась томно на кінчик лякерки й придумувала, чого саме їй хочеться?

Жан йорзав на стільці.

— Я хочу... собачку!..

Чому вона сказала собачку, а не слона, або крокодила, вона й сама не знала. Так язик повернувся.

«Ідіотка, дура, курячий мозок, бараняча лопатка, балда, мідний лоб!» Так одчитувала сама себе Вендета за собачку, але на цей раз не згучала еолова арфа—трясця їй в струни!

«Чому собачка, а не нова сукня, або хоч перстень?»

Це «Чому» й було причиною візити корнета Шомполова до шляхетного псаря Шполя, одного аристократичного ранку о 4-й годині дня. (Аристократичні ранки завше запізнюються!).

II. ПЕРШІ КРОКИ.

Зізі—найліпший зразок собачої дегенерації на ніжках не товщих за оливець, та з мордочкою короткодзьобою качки, перші кроки у практичному життю зробила на перському килимі в будуарі Вендети.

Після шорстких повстяних постілок псюрні це було добре. Зізі згадала свій родовід і задріботіла по кімнаті, але раптом вона побачила, що той «Смердючий» (як назвала вона собі в умі Жана) почав кусати за руку «Мотрю». (Зізі жінщин називала «мотрями», бо перший екземпляр прекрасної половини людського роду, що спіткала вона на своєму житечному шляху, всі називали Мотрею).

«Смердючий», покусавши руку, почав кусати «Мотрю» за шию, потім за спину, далі за груди й, нарешті, за ногу вище коліна. «Мотря» не кричала й не збиралась кусати «Смердючого».

— «Шукає блохи», компетентно вирішила Зізі і раптом поперед себе побачила кислооку паршиву собачку, що в свою чергу дивилася на неї.

— «Геть звідси, паскудо!»—прогавкала Зізі.

Відповіді не почула, але бачила, що та теж щось їй гавкала.

— «Ти не маєш права бути тут—ляскотіла Зізі,—я шляхетного роду, а ти мурло, парвеню!..»

«Парвеню» теж гавкало, але за своїм голосом Зізі не чула відповіді.

— Ах, яка чудесна собачка!—задзвеніла «Мотря» своїм переливчастим голосом. Гляньте, мс'є Жан, як вона кумедно гавкає.

Жан, він-же й «смердючий», певно вишукавши всіх бліх, підійшов до Зізі і взяв її на руки.

— Це найліпший зразок породи!.. і він довго та плутано пояснював походження Зізі.

III. СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗІЗІ

Дні проходили швидко. Але Зізі так і не могла розв'язати двох питань: перше, де бралися у «Мотрі» блохі, які вишукували «смердючі» (так охрестила Зізі всіх мушин), коли її, Зізі, жодна не вкусила, а друге, чому всі «смердючі» зуть «Мотрю» Вендетою, а друга «Мотря», грубша, од якої смашно пахло печеною, звала цю «Мотрю» Параскою Михайлівною.

Одного разу «пахуча Мотря» увійшла в кімнату й урочисто промовила:

— Війну оголошено. Н-ський полк завтра іде в похід.

— Невже? Треба поспішити, щоб Жан купив обіцяного кулона...

«Смердючий» прийшов увечері й був якийсь не такий, як завше. Він вимазався чимсь рудим і навіть гудзиків не видно було...

— Ах, Жан, ви вже в походному одягу!.. вигукнула «Мотря» і, закривши обличчя руками, загавкала.

Зізі дивилася на неї з німим запитанням.

— Не плачте, Вендето, я мушу їхати... обов'язок дворянина й офіцера захищати царя та вітчизну...

«Смердючий» щось довго та урочисто говорив і, вкусивши «Мотрю» за лоба, вийшов, цокаючи острогами.

Як вийшов він, «Мотря» випросталась, витерла обличчя хусткою і прогавкала:

— Сволоч! Верзе за царя та вітчизну, а про кулона ні мур-мур...

Зізі зрозуміла, що «Мотря» сердиться і залізла під кресло.

Цей «смердючий» більше не приходив, а почав вчащати инший, що припахав кішкою, а це дуже нервувало Зізі.

IV. ЗМІНИ

Зізі не розумілася на календарі—бухгалтерія старого Хроноса її не обходила. Визначних якихсь подій не траплялося, коли не рахувати прищіпленого хвоста та вимазаного гірчицею носа.

«Смердючі» старанно вишукували бліх у «Мотрі». «Пахуча Мотря» добре годувала Зізі і життя котилось як по маслу.

Перша зміна трапилась, як у повітрі запахло дичиною й з стріх капало.

«Мотря» увійшла до покою і нервово загавкала, схилившись на крісло, точнісінько, як тоді, коли «перший смердючий» в-останнє укусив її за лоба.

«Пахуча Мотря» одхилила двері й стала руки-в-боки на порозі.

— Ах, ці грубіяни викидають нас!—вигукнула просто «Мотря». Вона заломила руки і до Зізі упав згорнутий папер. Коли-б Зізі була грамотна, вона могла-б на одному боці прочитати: «вийхати в трьохденний термін... мешкання для шпиталю»...

Але Зізі неграмотна. Вона обнюхала папірець—він смердів кішкою. З лютістю парда почала шматувати його Зізі, аж «Мотря» нагнулась і взяла Зізі на коліна.

— Люба звірюшко!.. Ти розумієш, що мене забіждають злі люди.

Зізі лизнула щоку «Мотрі» і подумала, «яка солоня!»

Але день кінчився дуже весело. Прийшло багато «смердючих» у білих хвартуках і почали виносити все з помешкання. Зізі плигала через стільці, бігала між перекинутою меблею, а за нею ганявся чорнявенький у пальті і казав «смердючим» у хвартуках:

— Оце, й оце, й те, на окремі підводи—це піде до крамниці. Огу купку речей лиште, їх я не купував...

Але й купку речей згодом забрали й Зізі сіла з «Мотрею» на крісло з колесами, «смердючий» хляснув по конях і вони покотились.

Було весело.

На вулицях ішли люди й несли червоні килимки на палицях.

«Певно сушать», подумала Зізі.

Приїхали до будинку сірого й брудного й зайшли до кімнати. Згодом туди внесли речі і розташували.

Не було килимів і дзеркалів, а проте «нічого собі псюрня» подумала Зізі й заснула з утоми під одинокою канапою.

V. ЩО БУЛО ДАЛІ

«Пахуча Мотря» не з'явилася, а «Мотря» просто почала приємно пахнути смаженим.

Одного разу почула Зізі вибухи. Злякано замоталась по «псюрні», але швидко стомилась, сіла в куточок і завилала голосно, смикаючи своєю качиною мордочкою.

У повітрі пахло тисячами кішок.

«Мотря» сиділа весь час у хаті, вибігаючи лише не надовго кудись у темний коритар.

Як стемніло й вибухи замовкли, у кімнату увійшла «Мотря», а з нею той старий «смердючий». Зізі радісно замоталась коло його ніг і помітила, що на «лапах» у «смердючого» немає блискучих брязкалець.

— Треба пересидіти кілька день... Гадаю, не вигоните?..

— Що ви, Жан, сідайте, скидайте шинелю, а як хто зайде ховайтесь під ліжко... Вона старанно замкнула двері.

— Ну як?—промовила «Мотря»,

— Місто захопила ця наволоч... Наших розстрілюють...

Зізі з крісла стежила за «Мотрею» та «смердючим». Вони сиділи оддалік одне від одного.

— «Тут певно немає бліх», зробила Зізі висновок зі своїх спостережень.

VI. ТЕМНОЇ НОЧІ

Темної ночі прокинулась Зізі й на неї найшла млюсть. Сіла вона на задні лапки в куточку канапи й тихенько завилала.

— Гів...в... гів...гів...і-і-і-в..!

«Мотря» прокинулась і покликала.

— Зізі, ходь сюди!..

Зізі скакнула до неї на ліжко і млюсть одійшла од собачої душі.

«Смердючий» заворушився у кутку кімнати і запитав з просоння:

— Що там?

— Нічого, Жан, це Зізі чогось нервується...

Тиша.

— Хтось грюкає дверима... Чи не до нас? Жан зашарудів у темноті, одягаючись.

Раптом грякнуло поблизу дверима й почулися голоси.

— В якій?..

— А ось...

В кімнаті творилось щось неймовірне. Розпатлана «Мотря» застібала кофточку, а якісь «смердючі» тримали Жана за руки...

— Ну, швидче-ж ти, бариня задрочена!..

Потім вони всі гуртом вийшли, замкнули двері, а Зізі лишилася одна в темній кімнаті.

Сіла в куток і завила жалібно, жалібно...

VII. ХРЕСТИНИ ЗІЗІ

— У нас ордер на цю кімнату... всі речі й мебля мусять лишатись на місці...

Посеред кімнати стояв незнайомий «смердючий», а коло нього блакитноока «Мотря» у кашкеті та чоботях.

— Коли ордер, то займайте!—з запобігливою посмішкою промовив «управдом».

— Ге, та тут і собачка лишилася!—радісно вигукнула нова «Мотря» і взяла Зізі на руки...

— Товаришу управдом, ви не знаєте, як її звуть?

— Ні, не знаю...

Блакитноока «Мотря» розглянула Зізі з усіх боків і нарешті весело засміялась...

— Товаришу Василю, яке я хороше ім'я виграла цій звірині... Краще не можна...

— Ну? — Обернувся Василь, що розглядав кімнату.

— Шпонька... Ха-ха-ха-ха!..

Василь усміхнувся і подивився на Зізі.

— А й правда, що Шпонька, краще не вигадати...

Нові господарі не знали родовіду Зізі... то пак Шпоньки, і весело реготались, а Шпонька обржена одійшла в куточок і тихенько лягла.

— «Які грубі ці люди», думала вона. Але через якийсь час Шпонька забула образу, собача порода святкувала перемогу над «культурними традиціями»—нові господарі дали їй огузок ковбаси зі смашним мотузочком та шкуринку хліба. Шпонька їла все те й радісно вищала.

У «псюрні» не пахло більше кішкою.

VIII. НОВІ ГОСПОДАРІ

Дні були не такі, як раніше. Шпонька почала бігати на двір і зазнайомилась з багатьома цікавими собаками.

Життя потекло барвисто й цікаво.

Одного разу блакитноока «Мотря» вийшла за ворота й покликала Шпоньку з собою.

Йшли вулицями, занесеними снігом, і хоч холодно було Шпонці, зате цікаво. Далі вулиці стали вузчі, а будинки менші. Нарешті зупинилися коло великої брами і зайшли в просторий двір.

Безліч незрозумілих пахощів плавало в повітрі, і Шпонька радісно загавкала. Назустріч їшов

чорний чоловік і, забачивши блакитнооку «Мотрю», радісно вигукнув.

— Ба, товаришко Олю! Нарешті, ви до нас. Ходіть в ячейку, там всі на вас чекають...

В накурений кімнати було багато людей. Галас, крики і Шпонька незадоволено загавкала.

— А це хто з собачкою?

— Це товаришка Оля, сказав чорний, посміхався, вона без собачки не може...

Блакитноока «Мотря» засміялась і врочисто піднесла руку в гору:

— Для охорони революційних заслуг товариша Андрія, од зазіхання всесвітньої буржуазії, дарую цього цербера іменованого «Шпонькою» ячейці Н-ського машинобудівельного заводу!...—Загальний регіт був нагородою блакитноокої «Мотрі».

Шпонька здивовано озиралась. А люди змінили вирази своїх облич на серйозні і сіли навколо столу.

Про Шпоньку забули.

ІХ. НЕСПОДІВАНА ТА ТРАГІЧНА СМЕРТЬ ШПОНЬКИ

Як сутеніло, вийшли з заводського двору «блакитноока», «чорний» та Шпонька.

Двос людей щось тихо розмовляли, а Шпонька бігла позаду і ловила незнайомі запахи в морозному повітрі.

Раптом загудів трамвай десь з-заду і в цей час з протилежного кінця вулиці почулося:

— Зізі!..

То був голос старої господарки і він пронизав електричним током тіло Шпоньки. Шпонька вискочила наперед «блакитноокої» та «чорного» і побігла через вулицю.

Трамвай наближався й «блакитноока» побачила, як Шпонька зникла під колесами...

Через хвилину над роздertoю на двоє Шпонькою стояла «блакитноока» з «чорним» та якась невідомо їм жінка.

— Бідна, бідна Зізі!.. важко зітхнула стара Шпончина «Мотря».

— Ходім, Олю, охота дивитись на це... промовив «чорний» і вони пішли своїм шляхом.

А Шпончина душа полинула білою хмаркою до пристола свого собачого господа бога!

Е П І Л О Г

Не думайте, любий читачу, що я хотів вивести тут якусь мораль. Що-правда, Шпонька загинула, побігши на клич старого життя, але вона могла-б і не загинути, коли-б не випадковий вагон трамваю...

Проте, коли хочете, робіть з цього мораль. Це буде зайвим приводом похвалити автора.

ВИПАДКОВА СМІЛИВІСТЬ

Тобі доводилось бачити, як некрасиве лице раптом загорається якоюсь внутрішньою силою, якимсь саявом?..

— Огнем,—поправив Кельмер.

— Ну, огнем і стає прекрасне... Або запевний боягуза стає сміливий, відважний, або, навпаки, уславнена хоробрістю людина лякається якоїсь дурниці, болонки, наприклад, або миші...

— Буває,—промимрив Кельмер.

Серьога лежав голічерва, закривши голову брилем од пекучих проміннів кримського сонця. Вони вдвох обрали для себе цей глухий закуток узбережжя, де можна було, шануючи суспільну пристойність, не надягати на себе різного ганчір'я.

— Я для власного вжитку навіть терміна вигадав: випадкові змінення. Наприклад: випадкова краса, або випадкова сміливість.

— А теорії тієї випадковості ти не вигадав?

— Ні, але причиною, певно, є якісь незнані ще фізіологічні процеси, чи там емоції.. Чорт його знає!

Сонце присмажувало їхні голі тіла, а на пісок набігала незрима хвиля і, немов соромлячись голих парубків, бігла назад у море.

— А дурні коли-небудь бувають випадково розумними?—схидно запитав Кельмер:

— Розумними... бувають, а от дотепними—ніколи,—одрізав Серьога і замуликав під носа свою улюблену співанку.

Кельмеру не хотілось говорити, але він не odmовився-б послухати, щоб хоч трохи розвіяти нудоту пекучого кримського дня.

Серьога сопів і намагався закинути ногу на потилицю.

— Днів через чотирі буду закидати ногу... на три сантиметри не доношу...

Ліг, але помовчав недовго.

— Теоретично я припускаю багато випадкових змінень, але на собі перевірів лише випадкову красу та випадкову сміливість... Про перше не розкажу—однаково не повіриш, а про друге, коли хочеш...

— Просим, просим, товариш Серьога!..

Серьога ще раз нагадав нозі, що їй через чотирі дні треба бути на потилиці, переклав бриля на праве вухо й почав:

«Місце дії—Правобережжя, час революції, рік другий. Я був тоді «співчуваючим», але разом з 90% населення не віряв, що в нас буде Радянська Влада»...

«Одного разу мені передають папірця: «Пропонується і т. д. негайно виїхати в м. К., інструкції та документи одержите в Повітаросвіті»...

«Щоб у мене була особлива охота кидати на-сичжене місце в губерніяльному центрі, я-б не сказав, але наказа треба було виконувати».

«У повітнарусвіті мені пошепки сказали, що вчителі «гімназії» в К.—елемент ненадійний, наро-світа їм не довіряє і хоче між ними мати свою лю-дину... Одним словом, на другий день я їхав у глухе поліське містечко, околиці якого уславилися найлютішим політичним бандитизмом.

«В школі мене зустріли холодно. Учителі, знаєш, все у вишиваних сорочках, а в квартирах «батько Тарас», рушниками обвішаний... Дух, я тобі скажу, такий, що хоч сокиру вішай...

— Ти без сентенцій, ближче до діла...

— Не перебивай... «Поселили мене у окремії кімнаті в школі, в учительському флігелі, мовляв, вільних помешкань не було. Пізніше я довідався, що помешкання були та мене, певно, боялись.

«Вночі якось моторошно було сидіти у вели-кому неосвітленому двохповерховому будинкові бувшої гімназії одному. А кімната моя на другому поверху, вікнами у старий парк...

«Пішов би посидіти до когось з «колег», так куди тобі!.. Не встигне сонце зайти, як вже вікон-ниці на гак, двірі на двохпудові засови і сплять, як хаврахи зімою...

«Освітлення—каганець. Одним словом «обста-новочка довела мене до того, що кинув я вірші писати й давай романа наярювати...

«А діло було в-осени, діти до школи не ходили. Пробував з учителями розмовляти—нічого не вихо-дить. Спочатку не розумів, в чім справа, та випад-ково почув розмову двох учителів:—«Ви з ним

обережніш, він ко-му-ніст, мені в наросвіті ка-зали»...—«Та невже?»—«Так його й послано сюди, щоб про нас розвідав»...—«Та він же українець... і вірші пише»...

«Була тоді така, гадка, що українець не може бути комуністом, і в це, як у догму, вірили всі па-тріотичні кооператори, учителі та автокефальні попи».

«Тепер я розумів, чому мене жахаються, як чорт ладану, індивіди у вишиваних сорочках».

«Хоча я тоді і не був у партії, але доводити, що я, мовляв, не партієць, я не хотів та й не варт було—однаково не повірили-б».

«Навколо містечка в лісах шугали банди, сидіти партійцю в містечку не можна було, а коли хто й заснакував «порожнем», то з фальшивкою в кешені на всякий випадок, а більше з кооперативними мандатами».

«Ну й часи були! Я обміркував своє плачевне положення і на всякий випадок готував шляхи відступу. Вікно моєї кімнати виходило в старий парк і я придумав: купив довгого міцного мотузка, примотував до ліжка одним кінцем і всього його згорнутого підсунув під сінник. Планував так: коли почнуть ламати двері, спущусь у парк по верьовці, а там тільки й бачили!..

«Одного разу умиваюся коло ґанку, а завшко-лою, такий старий пацюк з гімназіяльних учителів, підійшов та й каже:—«Ви, колего, поїхали-б до міста, вам, як комуністові, тут небезпечно... Отаман

Підлужний цю ніч у містечку був... про вас питає»...
— «Гаразд, кажу,—нехай собі»... І намілюю з особливою експресією обличчя... Плювають, мовляв. А серце моє вистукує, мов підрядилось до ста п'ятидесяти на хвилю догнати».

— Я, знаєш, не з дуже хоробрих... Нерви, той...

— Охоче вірю, доказів не треба,—вставив Кельмер.

— Ну й вірь, плювають мені на твою віру... і Серьога смачно плюнув через губу.

«Першою думкою було втікти, а згодом перейначив. Сміятись будуть».

«Днів два нічого не було чути і я заспокоївся. Раз по обіді лежу в себе в кімнаті, коли це той пацюк учитель у двері:—«Дозвольте зайти». Увійшов, погладив миршаву борідку:—«Колега, я мушу вас попередити... Отаман Маховий у містечку»... І таким, знаєш, голоском, і з такою, знаєш, усмішкою, що я, як із цепу зірвався:— «Ну й плювати! Вас Маховий послав, чи що»? Це вже, щоб налякати, але хто більш боявся в ту мить, не відомо»...

— Та, певно-ж ти,—вставив знову Кельмер.

— Не завважай... вчитель мій зблід, руки й ноги затряслися:—«Що ви, колего? я старий революціонер»!.. і заплакав. Попоморочився я доки випровадив.

«Увечері пробував, чи міцно верьовка прив'язана до ліжка, додав де-кілька вузлів, щоб легше було спускатись і, завісивши вікно, сіз писати листи...

— На чорта?—не стерпів Кельмер.

— А я й сам не знаю. Це мабуть так само, як людина, утопаючи з кораблем, кидає у море пляшку з листом. Нехай, мовляв, люди знають, що втоп благополучно!

«Одним словом сів і пишу. Коли чую, хтось мадає за клямку моїх дверей. Потім тихенько стукає... Ну, думаю, знову пацюка чорти принесли».

«Одмикаю двері,—якийсь незнайомий чоловічок. —«Я вам, пане Х., не завважаю»? До кімнати увійшов інтелігент, яких багато в глухих містечках. Люсгриновий піджачок, вишита сорочка з традиційною стьожкою замість краватки. Так одягаються містечкові кооператори, учителі та дячки.

— «Прошу сідати, товаришу, я до ваших послуг».

— «Дякую, пане». Він уперто не казав «товариш» і я це одразу помітив.

«Сідає він коло столу, витягає з кешені «ногана» і кладе коло себе. У мене душа подвоїлась (по числу п'яток), серце зупинилось, мовляв, однаково на хвилю раніше чи пізніше, яка ріжниця?»

— «Я, пане, отаман Підлужний».—В голові промайнуло одне слово, як блискавка... «амба»...

«Запевняю тебе, що ні дитинства, ні татка з мамкою я в ту мить не згадав. В уяві моїй крутилася верьовка, прив'язана до ліжка, зав'язувалася тисяччю вузлів і петель. Даремно я на неї витратив три фунти соли:

— «Ви, пане Х., письменник, я читав ваші вірші в журналах. Так от я хочу, щоб ви проглянули

оце»... Він подав мені грубий зшиток дрібно спінаний олівцем.

«Серце несміливо почало стукати, а мій мозок жваво шукав виходів».

— «Ви залиште, я прочитаю».

— «Ні, ви зараз прочитайте і скажіть свою думку».

«Я вважав зайвим сперечатись,—семизарядний доказ був на боці мого клієнта.

«Зараз не пам'ятаю я вже тих віршів, знаю тільки, що дісталось там» «жидам», і «москалям», і «запроданцям», і «зрадникам». Апелювалось і до «батька Тараса», і до «нені України». Читав я ті вірші довго і старанно, як ні до того, ні після того нічиїх віршів не читав.

«Коли я дочитав до кінця, мозок мій запрацював над «формулою переходу».

— «Безперечний талант! Але вам слід працювати над собою, шліфувати свій самоцвіт, тоді він буде сяяти всіма барвами веселки... а загалом—хороші вірші!

— «А ви з усім тим, що там написано, погоджустесь?—Я помітив ледви помітну всмішку на кінчиках губів.

«Я відчув у цьому запитанні гостру образу. Він, цей бандит, знущався наді мною! У мене виросла уперта твердість людини вищої раси, що ні на крок не поступиться своєю гідністю.

— «Ні, я ні з чим написаним не погоджуюсь. Я говорю про техніку віршу, а не про зміст!

— Що-до техніки твердості у вищої раси не вистачило?—Схидно запитав Кельмер.

— Ну, збрехав, і ти-б збрехав... Огризнувся Сergyога.

«Встав мій гість, взяв «ногана» та й каже:

— «Ну, звичайно, ви-ж ко-му-ніст?».

«Коли раніш жах був розвіяний читанням віршів, то тут я несподівано відчув сміливість. Ех, хороше бути сміливим!.. Дивлячись йому у вічі, я одрубав:—«Так, я давно комуніст!»...

«Він зробив крок до мене. Я стояв, як кам'яний.

— «До побачення»—стиснув він мені руку.— Перша людина сказала мені у вічі, що він комуніст.

«Я чув, як він ішов по сходах і палив сірники. Моя випадкова сміливість випаровувалася зі швидкістю етеру і я не знав, до чого братись, чи до верьовки, прив'язаної до ліжка, чи до дверей, щоб забарикадувати їх. Мене схопила млявість і я відчув величезне знесилля. Ледви замкнув двері, погасив каганця, впав на ліжко, не розцягаючись, заснув.

«Чи довго спав, не знаю. Проснувся раптом. Далекі постріли лунали з боку залізничної станції. Сон вилетів з голови і мене охопив невимовний жах. Тікати, негайно тікати!

«На дворі сіріло, коли я з клунком вийшов на подвір'я школи. Швиденько переліз паркана, щоб не йти вулицею і подався порубаним лісом до станції.

«Станція од містечка в п'яти верстах, але мені ті п'ять верст здалися за півверсти. Зупинився коло

стрілки, щоб перевести дух. Тиша навколо лише за поворотом чмихав паротяг. «Певно маневровий»,— подумав я і повернувся йти до станції.

«Раптом клацання затворів:—«Стій».—Я зупинився. З-за куців вийшло два дозорці червоноармійці.

«Довго розпитували, оглядали документи, мацали мого клунка, кешені. Все гаразд.

— «Ходіте з нами!»—Пішли за поворот, де зупинився панцерний потяг.

«Та-ж процедура перевірки документів та мого клунка. Коли-ж переконались, що я не бандит, а цілком порядна людина...

— Вони жорстоко помилялись.

— Будь ласка, Кельмер, без дотепів, вони мені набридли!

«Я довідався, що цієї ночі бандит Маховий напав на станцію, забив трьох агентів Ч. К., а службовці розбіглись.

«Я пройшов на станцію. Каса була розбита. Телеграф так само. В залі III класи розкидано квитки. Бандити порались не одну годину.

— «А де-ж забиті?»

— «А вони в кінці перону».

— Я пішов туди й побачив трьох замордованих людей. Обличчя їх були суцільною кривавою масою, ноги без чобіт... Але що це?.. На одному я побачив знайомий люстриновий піджачок і вшити сорочку з стьожкою...

К Р Ю Ч К О Р В А Р

В-осени поліські дороги бубнявють од дощу, а пісок, вимитий на поверхню торфу, з сірого чобиться зеленюквато-сизим. Такою саме пісчано-изою пеленою обволікаються ліси, а притишений шум шамотить старечо-осінніми губами за ялинами та соснами на оболонях.

Невиразною димкою обволікається й свідомість людини, що в такі дні попала в Полісся. І думає людина і не думає. Шматочки думок розпливаються і ніяк не зведеш їх до купи!

Не міг звести до купи думок і Крючковар. Думав обміркувати дорогою, що йому робить далі,— та нічого не виходило. Поліський шум сточував думку як пісок пустельний сточує камінь.

Сковзаючись по багnistій лісовій дорозі, обходячи калюжі обніжками, прямував Крючковар до залізничної станції—треба було шукати роботи, бо зима не свій брат.

На лісових розробітках, де він працював у конторі, його викинули за скороченням штату, а чого варта людина без роду і без племені, з єдиним умінням писати ордері, без штатної посади? Крючковар був переконаний, що така людина нічого не варта.

Надуваючи щоки до синяків, хмари прискали дощем у неголене обличчя Крючковара, а часом трусили білу пудру снігу.

Черевики втратили здатність набірати нові порції води так само як, тіло Крючковара не відчувало нових непримностей. Всьому є межі!

Проміряв верст з десять, а ще стільки-ж лишилось до станції.

Нудно й одноманітно.

Незабаром мусить бути сторожка знайомого лісничого. Дійде до неї Крючковар, а лежанка гаряча... Заляже на цілу ніч і так засне, так засне...

Ноги ступали автоматично і каламутили прозорі лісові калюжі. Так можна пройти десятки верст, не помітивши труднощів переходу.

З хаосу думок вивів Крючковара грубий голос, що вигукував про «той цвяшок, на якому господь бог ризу вішає», та про маму в різних варіаціях...

Крючковар підвів голову. Гурт людей з рушницями на поготові обступав його.

— Звідки й куди йдеш?— запитав один, скінчивши вихлясту лайку.

— З розробітків на станцію...

— А, так «учотчик»,— і нагай гостро в'ївся в тімницю Крючковара. Він упав непритомний край дороги, ударившись головою об пенёк.

Все це трапилось так швидко, що Крючковар не встиг навіть як слід розглянути озброєних людей.

Холодний дощ вивів його з непритомности. З боку чулась притишена розмова і він позирнув туди. Всі восьмеро, сховавши рушниці од дощу під поли, сиділи під старою сосною і розмовляли. Ухо Крючкова уловило прізвище Кобця, відомого бандита, що безкарно гуляв в цьому глухому закутку Придніпрового Полісся.

«Мають мене за учотчика», певне уб'ють»,— апатично думав Крючковар. «Учотчиками» називали робітників на державних підприємствах, які були взяті на військовий учот, що й звільняло їх од служби в червоній армії. Це були переважно місцеві парубки, що здобули собі право на легальне існування учотною роботою. Вони не мали потреби ховатись у лісі, як то робили дезертири, а через це одрізався приток людського поповнення банд, чому бандити відносились до «учотчиків» з незвичайною жорстокістю.

Крючковар став прислухатись до розмови і те, що він почув, сколихнуло його апатію—приговореного до смерти чоловіка.

— ...Він так собі—ні риба, ні м'ясо... вроді наче-б придуркуватий...

— А ти його давно знаєш?

— Та він на розробітках місяців зо три квитки писав...

Справа кращала. Крючковар зрозумів, що то про нього мова мовиться, а коли так, то його не уб'ють.

— Що з ним робить? Не пустить-же його до станції? говорив видимо ватажок.

Крючковар тим часом підвівся й сидів, схилившись на пенька. Бандити помітили це і заговорили тихше. Нарешті встали і закинули рушниці на плечі.

— Ну, ходім з нами!—гукнув ватажок Крючкова, —та швидче!

Безнадійна річ було протестувати, безнадійна й небезпечна.

Сама звичайна балачка могла змінити відношення бандитів на гірше. Крючковар розумів це добре і мовчки, почувуючи неміч в ногах, підвісав з землі.

Звернувши з проїжджої дороги, пішли ледви помітними стежками. З наближенням вечора хмари скупчувались над лісом сіро-брудною вовною. Дощ збільшувався і шелест що-далі підносив тон, аж доки не став одноманітно-рівний, присипляючий!

Йшли мовчки, зрідка перекидаючись увагами та потворно соромицькою лайкою.

Куди його вели, Крючковар не міг зрозуміти. Місця були незнайомі, а до того-ж в лісі зовсім вже стемніло і сосни злилися в важку чорну масу, що, здавалось, безконечно всоткувала цей гурт людей.

Коли спереді темна маса лісу трохи розступилась, один з ватаги коротко свиснув. У відповідь почувся такий само свист ліворуч і за хвилину весь гурт зупинився коло хати, зо всіма ознаками лісової сторожки.

— Хто йде?—озвався молодий голос.

— Свої... Чечель...

При світлі з вікна було видно, як фігура пішла в сіни і звідти почулось:

— Пане отамане, Чечель з хлопцями прийшов!

— Нехай заходить до хати.

— Зараз!

Чечель пішов до хати, а коло Крючкова лишився один бандит, якому видимо було доручено стерегти його. Решта з ватаги розійшлися хто куди: одні в сіни, други до повітки.

— Петре, ве́ди його сюди! — гукнув Чечель з сіней.

— Ходім.—Вони увійшли до хати і зупинилися біля порогу. На широкий лаві лежав дужий чорнобородий чолов'яга, накинувши на себе кожуха. Його видимо недавно розбудили, він мружив очі од світла підсліпуватої лампи і уважно розглядав Крючкова.

Чечель сидів біля столу на ослоні, перед ним стояла пляшка самогону і нарізане великими шматками сало.

— Комуніст?—раптом запитав той, що лежав на лаві.

Крючковар мовчав. Петро сіпнув його за рукав, мовляв, тебе питають.

— Ні,—відповів Крючковар.

— Жид?

— Ні...

— А що-ж ти за опудало таке?

— Я був на розробітках... діловом... мене звільнили...—несміливо промовив Крючковар.

— Це, пане отамане, правда, Петро його знає,—підтвердив Чечель.

— Так...—промовив отаман;—а як же-ж твоє прізвище?

— Крючковар... Онисим Крючковар... Климович по батькові...

— Крю-чко-вар? Цеб-то крючки вариш?—Отаман зареготався задоволений своїм жартом.—А кашу варить умієш?

— Умію...

— А борщ?

— І... борщ...

Отаман, усміхаючись, подивився на Чечеля, потім перевів погляд на Крючкова.

— Так от, Онисиме Крючковаровичу,—отаман знов зареготався з власного дотепу:—завтра наварю тобі не крючків, а доброго борщу. Розумієш? А зараз іди спати, тільки не подумай тікати!—зробив він натіс на останньому.

Коли Крючковар з Петром повернулись до дверей, щоб іти, отаман зупинив:

— Сійте,—і діставши зі столу пляшку самогону, налив обом по склянці:—пійте.

Під повіткою у сіні Крючковар заснув важким сном знесиленої людини. Тут же спало чоловік з двадцять бандитів, а коло ясел стояли осідлані коні.

Вранці прокинувся, коли всі ще спали. Дощ не переставави шелестів у лісі. Люди лележали в підсумках з патронами і з рушницями поблизу.

«Влопався—думав Крючковар,—до самого Кобця попав в руки, а далі що робить—не знаю»...

«І надало мені ще кухарем назватись... Ой погані твої справи, Онисиме!»—приказував він сам собі.

З усіх справ, які Крючковар умів готувати, була печена картопля та смажене сало. Тайна приготування бєрщу обіцяла лишитись для нього навіки тайною. Він знав, що в борщі є буряк, капуста і картопля, але в який спосіб все те перетворювалося в страву?

«Ой, і всиплють же мені шомполів!»—думав свою невеселу думу Крючковар,—«бач яке мурляча лежить!»

Помитивші, що один заворушився, він заплющив очі. Нехай думають, що спить.

Двоє розмовляли:

— Курить є?

— Є... на круті...

Павза.

— Так шепетівський потяг сьогодні вночі буде?

— Чечель казав, що так...

— На 78 верстї?

— Так.

— Всі поїдемо?

— Певно, що всі... Який же дурень лишиться...

Павза.

— З вечора поїдемо. Зупиним на переїзді, коло Хаврашків... Вже й червоного лихтаря приготували...

— А як не зупиниться?

— Так, крім лихтаря рельси розберем.

Павза.

— Темно... Ще тра поспать...

Голоси стихли, а в голові Крючковара пропливала одна картина за другою, одна жахливіша другої...

Сумніву не могло бути: — бандити готували цієї ночі напад на потяг. Щось треба було робити, але що міг вдіяти маленький чоловік, він Крючковар, скорочений по штату писарчук, а зараз записаний кухарем банди?

«Хаврашки,—це в семи верстах од роз'їзду 78 версти, а звідси, певно, не далі, як верстовдесять. Коли-б знати дорогу, можна-б за три-чотири години дістатись... Але кудю йти?»

Доки Крючковар міркував, бандити почали прокидатись.

— Гей, ти, вставай! чого вилежусься?—штовхнув один під бік, і Крючковар підвівся, протираючи очі.

— Це звідки?—спитав один, оглядаючи Крючковара.

— Це наш кухар, вчора отаман опреділив,—пояснив Петро.

— А коли кухар, так якого чорта не куховарить?

— Крючковар вже не боявся шомполів. Він винайшов спосіб уникнути їх. План був простий—

тут у лісі, певно, немає ні капусти, ні буряків, а тому й борщу варити не можна...

Отаману так і сказав:

— Картоплі немає, та й буряків теж...

А отаман на це:

— Коли немає—дістань. Бери коня та щоб з тобою хтось з хлопців поїхав...

Справа оберталась на краще. «Швидче-б до Хаврашків, а там видно буде»...

Дощу вже не було, але вітер гнав по небу важку вовну хмар, а сосни шуміли войовничо тривожно.

— В село не поїдемо... видадуть, сволочі... Я почекаю, а ти підеш... Кажки, що з розробітків...

— Добре!

— Тільки гляди не тікай, бо все одно піймаєм...

Крючковар пішов в село, а бандит прив'язав коней в кущах, скинув шаблю й рушницю і з одним ногоном в кешені пішов у село. Ховаючись пс-за хатами, він стежив за Крючковаром, який, видимо, й не думав до когось заходити. Пройшовши до залізниці, Крючковар повернув в бік 78 версти...

Бандит не погнався за ним, а повернувся до коней, взяв кращого і поскакав до переїзду в напрямку 78 версти...

Дроти гули побідними трубами, ліс привітно хитав гіллям Крючковарові.

Але раптом... Що це? Крючковар нічого не розумів...

— Що сволоч, попався? Його міцно тримав за руку знайомий бандит.

«Пропав!»—промайнуло в голові.

— Так ти, сукин син, тікати? Га?.. Тікати? Іскри посипалися з очей...

— Кажки, куди біг? Кажки, ато... бандит приста-вив ногона до грудей.

Виснажене тіло Крючковара не могло чинити опору добре вигодованому та ще й до того озброєному бандитові. Треба було братись до захисту безсиллям та хитрощами.

— Жінка... діти малі... без шматка хліба...—Він став голосити і причитувати з такою проникливістю та чуттям, що не лишалось жадного сумніву в правдивості його слів.

Ще один удар по потилиці. Упав. Боляче прикусив язика. Підвівся.

— Іди спереді, а тікатимеш—пристрелю!

З револьвером в одній руці їхав бандит верхи, а Крючковар тупцем біг попереду.

— Стій—раптом наказав бандит, коли вже заїхали далеко в ліс.

Зупинився.

— Подержи коня, а я піду в куці... Тільки гляди!—бандит помотав перед носом Крючковара револьвером.

Крючковар взяв коня і, коли бандит зайшов за найближчий кущ, тверда рішучість охопила його. Він просунув ногу в стремено й опинився в сідлі. Несамовито погнав коня, б'ючи ногами по ребрах...

Позаду чулась стрілянина, а через якийсь час кінь метнувся в бік і впав, придавивши Крючковарові

ногу. Друга куля обдряпала щоку. І він, випроставши ногу, кинувся в кущі.

Бандит добіг до підстреленого коня, але переслідувати втікача в кущах не мав жадної охоти, а почав стріляти в той бік, куди побіг Крючковар.

Крючковар біг і почував свою перемогу.

Буйна радість наповнювала запалі груди його.

Він напився бадьорого трунку боротьби й переродився. Зникла млявість, вихована роками не важкої, але одноманітної праці. Ніколи ще він так гостро не відчув життя, як зараз, у цих нетрях, в оточенні сосен і болот.

Стрілянина позаду стихла, і Крючковар притишив біг. Там збоку рівчак—можна напитись.

Вітер ущух. Хмари збилися у олов'яні важкі гори і спустились нижче над лісом. Накрапав дощ.

Раптом почувлися знову віддалені постріли. Один, другий... «Стріляє дурень»—ледви встигло промайнути в голові Крючковара, як щось вкололо нижче плеча...

Захопило дух. Рука інстинктивно вхопилась за груди. Крючковар присів на вухку хвою, а потім упав голічерва. Небо на мент спалахнуло рожевими загравами й згасло... Дике Полісся шуміло свої тисячолітні шуми і замітало ними, як пустельним піском, свідомість Крючковара.

Кар'єра кухаря мене категорично не задовольняла, хоч мій поважний татко не двозначно і натякав, що «спустить з мене шкуру» в разі я одмовлюсь в такий спосіб «вийти в люди».

Натяк про «шкуру» мене трохи бентежив, але я твердо лишився при особливій думці.

Втічка моя з пекарні, як протест проти кухарського цеху, ні до чого хорошего не призвела. Наслідком її були річеві докази, що шкуру мій татко спускати вміє і даремно язиком не ляпас.

Шляхом довгих міркувань я прийшов до теорії вибухів. До цієї теорії призвела мене книжка про геологічні катастрофи. Я властиво нічого нового не вигадав, я лише поширив явища, можливі в мертвої природі, на природу соціальну.

Треба було викликати до чину ті запаси вибухової матерії, що завше лежать товстим шаром між людьми. Я знайшов спосіб зробити це.

В один прекрасний для мене і далеко не прекрасний для мого шефа-кухаря день, я навмисне палю доручений моєму пильному догляду біфштекс.

Курка було зведено (по теорії треба було розбити пістона, щоб викликати вибух).

Шеф засипав мене лайкою, витонченою цілою сотнею кухарських поколінь і в один мент зробив з моєї щоки далеко не смашного вигляду «одбивну», що швидче нагадувала «біфштекс по-англійські».

Я зважив ситуацію і з холодною розмірковістю розбив супову вазу на блискучій лисині шефа.

Курок попав куди слід. Розбитий пістон викликав скажений вибух теоретичної матерії, що занадто товстим шаром скупчилася між мною і шефом.

Наслідком вибуху,—о, іронія долі,—я полетів з швидкістю кулі; шеф же твердо лишився стояти, опаскуджуючи земну кулю своєю вагою.

Летів я довго, аж доки не опинився в обставинах, що не лишали зайвих сумнівів про моє нове соціальне положення.

Мені було 17 років і я з лехкістю, властивою цьому віковій людині, швидко зорієнтувався в нових обставинах.

Ночівка під затишним дахом трамвайної будки, коло пароплавної пристані, їжа—ковбаса з пишною назвою «собача радість», трохи сумнівна, але весела кумпанія призвели мене до думки, що я можу чудесно жити і без кухаря і без його «каструльної канцелярії».

До того-ж я робив кар'єру.

В середині пароплавного сезону мені пощастило попасти служкою до буфета.

Тут і сталася зі мною пригода, про яку я хочу розповісти і до якої моя попередня кар'єра мала лише побічне відношення.

На одній невеличкій пристані сіли двоє. Чолов'яга жокейської зовнішності років під сорок з фізіономією ображеного мандрила та пані, краще якої я в житті своєму не бачив.

Я не буду описувати її, бо почуваю своє безсилля це зробити, я закохався.

Закохані хлопці страшенно люблять дивитись на об'єкт свого кохання і я не був винятком з цього правила.

Цілими годинами я стежив за нею. Подаючи обіда, або сніданка я заходив так, щоб подивитись їй у вічі.

У вільні години я стежив за нею непомітно і виявив не аби-який талант по часті шпіонажу.

В усякім разі я довідався, що панок—директор цукроварні, а вона—гувернантка його дітей. Їхали вони до Києва з метою, «про яку жінка не здогадається, а коли й здогадається, то чорт з нею». Це були слова мандрилосхожого панка. Трохи инакше реагувала вона: «я уб'ю себе, я більше не можу дивитись їй у вічі»... «Дурниці, бурчав мандрил, зробиш операцію і ніякий чорт не помітить».

Сумнівів не лишалося: вона була жертвою цього... цього... Я був безсилий кваліфікувати відповідним чином директора.

Пізно вночі, коли на палубі пароплаву лишилися тільки вартіві, а пасажери спали на своїх місцях, я лежав за купою линв коло керми і мріяв.

Небо було безхмарне, але вітер дув, немов вода у річці була гаряча і її треба було остудити.

Поети часто порівнюють зорі до овечок, а місяць до пастуха. Звичайні поетичні дурнички.

Це все одно, що уявити небо увішане овечками, а на місяці напис «продаж м'яса».

Я робив інше порівняння: зорі—з жаринами в попелі, а місяць з розпеченою сковородою, забутою кухарем на жаровні... Це вам не поетична слина!

Мої високі міркування були несподівано перервані. На палубу вийшла вона. Серце штовхнуло мене під бока, мовляв, дивись.

Вона зупинилась коло того місця, де я лежав і схилилась на поручні.

Я не рухався.

Вона дивилась в п'єтму, де блимало світло прибережних сел і я чув, що вона стримувала ридання.

Не пройшло й хвили, як вона раптом опинилась за поручнями й зникла в п'єтмі. За шумом вітру та колес не було чути падіння тіла в воду...

Несамовитим криком я звернув увагу вартових матросів і кинувся за борт... На моє щастя, матроси швидко зрозуміли, в чім справа, і освітили воду великим лихтарем. В світлі лихтаря над водою недалеко од мене, на один лише мент я побачив руки...

Все промайнуло незвичайно швидко, я працював у якійсь нестямі і тільки на палубі я опам'ятався.

Мандрил метушився коло неї, удаючи стурбованість. Я ясно бачив, що то він робить про людське око.

Її однесли до каюти, а я розвісив сушити своє лахміття і заснув, як убитий.

На ранок все пішло по-старому, немов уночі нічого не трапилось. Я накрив для мандрила стіл на дві персони і вставляв його різними стравами. Сподівався, що вийде вона.

Але я помилився. Снідати сіли мандрил та його приятель, помічник капітана. Вона лежала в каюті і не виходила.

Коли скінчився сніданок, помічник капітана мотнув у мій бік головою:

— Це той, що вчора Ніну Павловну урятував.

Мандрил поворошив баками і зміряв мене очима в той час, як я накопичував порожні тарілки одну на другу на лівій руці і збирався йти.

— Постій, ти, як там тебе звуть...— І коли я повернувся, він з призириством процідив: молодчага... мо-лод-ча-га...— В слідуєчий момент директор протягнув мені дрібну срібну монету.

На вчинки я зважувався завше швидко. Так було і на цей раз.

Десять тарілок, як одна розбилися об мандрилячу фізіономію, а рештки рідкої страви одзначились гротесковими визерунками на світлому жокейському вбранні...

Другий раз в житті я розбив пістона, але на цей раз матерія, що лежала товстим шаром між мною і директором, вибухла в тисячу раз з більшою силою.

Постій тут, а як хто йтиме—свисни й тікай на п'ятий квартал... Ми там будем...

Ватага хлопців, з Хведькою Круглим на чолі, подалася до лісу а Павлушка Галявий сів на пенька за кущем і задивився в бік села.

Березневий ранок снував вовну туману в соснах та між кущами, а на оболонях вистилав нею торфову низину у плямах напівросталого снігу.

Сірі поліські хатки ховались за туманом і лише край села роздирав білу пелену чорний димар парового млина Грінберга.

Млин давно не працював. Ще з початку революції Грінберг з родиною втік до міста, а стерегти млина лишив свого прикащика Галушку, вихлястого чолов'ягу років сорока, а може й шестидесяти... Чорт його знає скільки Галушці років! От жінці його Парасці, то певно не більше тридцяти.

Ой же ж і жінка!

Павлушка Галявий замріявся. Він був хлопець «атльот», як його звали товариші, а таких Парасці—подавай господи!

Раз Галушка застукав Галявого з Параскою. Ой же ж і сміху було! Параска чоловікові просто

у вічі: «собака, каже, на сіні—і сама не гам і другому не дам».

Поскріб потилицю Галушка й пішов з клуні...

Про цю пригоду довго говорили в Заболонні, а Павлушка почував себе героєм. Та й що йому! З фронту повернувся—жінка померла. З рідні один батько глухий лишився.

Віддав Павлушка свою землю за снопа сусідам, а сам весь час з товаришами. Весело!

Не на одного Павлушку Галявого фронт поклав тавро роспусти та ледарства. Роки вилежування в окопах без регулярної роботи призвичаїли людей до ліноців.

Кожен з більшою охотою ризикував життям під кулями, ніж ставав до сірої буденної роботи.

Компанія зібралась чимала. До заболонських парубків пристали хуторські й піяцтву та бешкетам не було краю.

З початку піяцтво не викликало осуду, мовляв, повернулись хлопці з війни до домівки—з радощів гуляють. Але, коли почалися грабунки по лісовим дорогам та крадіжки з комор, селяни почали підозріло дивитись на «фронтовиків»...

Павлушка кунав на пеньку, раз одразу прокидаючись і кидаючи оком в бік села.

А село неначе вимерло. Оточене сосновими борами, сірими пісками та болотами, воно туманилось хоробливою випариною трясовин та грузло у глеюватому багні болот. Од млина Грінберга одна однісенька вулиця цілими верстами крутилась,

обходючи болота та трясовиння. За вбогими хатами розлягались клаті вбогих нив, що родили лише соломі та полові й, раз на десять років, даючи можливість прожитись своїм хлібом до Різдва.

А за нивами луки вкриті буйною осокою, непридатною на годівлю скотини.

«Пуста земля»—казали селяни й працювали з надією, що колись-то вона вродить стільки хліба, що вистачить до великого посту.

Стомлений безсонною ніччю та піяцтвом Павлушка задрімав.

Де-кілька раз мотнув сонною головою, а потім приліг під кущем на вохку землю й заснув.

День настав блідний і невиразний. Молоко туману глушило згуки, стирало лінії й фарби. Село Заболоння потонуло в тумані й сюди до лісу видно було лише димар млина. Тільки віддалений приглушений шум нагадував про життя в селі.

Надвечір туман зробився важчий і темніший. Павлушка прокинувся й мацав з просоння перележану руку. Навкруги нікого не було. Ні один згук не порушував лісової тиші.

«Сволочі, не змінили досі»,—подумав Галявий:—«певно сплять у сторожці, а про мене й забули!»...

Глухе незадоволення заворушилось в душі Галявого, незадоволення й Хведькою, й хлопцями, й собою, й нічними подіями в Заболонні...

Незадоволення й тривога, як то завше буває, коли зробиш щось нехороше не з своєї волі...

А неприємна пригода трапилась цієї нічі. Аж до ранку піячили хлопці в Заболонні у самогонщика Христюка, а коли збиралися йти, Христюк почав вимагати, щоб йому заплатили.

Розлютувався Хведька Круглий, бо платити було нічим. Ударив він Христюка «обрізом» по голові, а той і впав непритомний на захаркану долівку. Бризкали злякані хлопці на нього водою, лили йому в рота самогон, та не ворухився Христюк. Помер.

Хлопці заметушились, але Хведька Круглий копирснув мертвого під ребра чоботом і чвиркнув через губу:

— Стерво собаче... Курча. . Ходім хлопці з села—в лісі краще...

Не заперечували. В селі після цього лишатись не можна було.

Березневим ранком лід хрускав під ногами. Напували люди скотину, а ватага Круглого з «обрізами» в кишенях прямувала до лісу. Ніхто ще в селі не знав про вбивство.

Далеко от Заболоння до залізниці та до повітового міста. До волосного містечка треба їхати пісками та болотами з ранку до вечора.

Та й яка користь з того, коли б заболонці поїхали до волости? Певно там і уваги б не звернули на пригоду з Христюком.

Дешеве стало життя людське. Дешевше картоплі, що єдина лише й родить в цьому убогому краю.

О полудні заболонці дізнались про смерть Христюка. Мало хто жалкував за ним, але дід Антін непокоївся. Він давно колись був сільським старо-стою й з того часу любив «законний порадо́к».

Вже й торбу налагодив дід Антін, та одмовила невістка.

— Ви, каже, тато, почім знаєте, що там закон єсть. Кажуть люди, що там гличани чи хранцузи... Битимуть вони вас, тату.

Не пішов дід до волости, й поховали Христюка без законного слідства.

А молодь нахвалялась:

— Ой попадуться вони нам. Скрутим в'язи!— й почали стерегти село.

В ночі сторожа підбадьорювала себе пострілами з «обрізів», безпідставними матюками та погрозами в бік таємничого лісу.

Дзвінкою луною одгукувався ліс, та хряскотом березневого льоду крекотала смердюча трясовина.

* * *

Павлушка Галявий смерком пішов до п'ятого кварталу. Там, у покинутій сторожці хлопці поко-том спали на вохкій прілій соломі.

Круглий прокинувся.

— Нікого не бачив?

— Нікого.

— Треба-б було сходить в село, послухати, що про нас говорять...

— Ну то йди, коли хочеш...

Павлушка вибрав собі місце між товаришами і ліг.

Ніч пройшла неспокійно. За день виспались, а з похмілля в голові не в'язалась думка. Всім було зрозуміло, що повертатись до Заболоння не можна й це гартувало ворожість до тих, що сплять зара́з в теплих хатах, там за Грінберговим млином.

— Павлушка!...

— Га?

— Ти-б до Параски пішов, розпитав-би, що люди говорять.—Хведьку Круглого цікавила люд-ська думка, хоч він і знав, яка може бути в людей думка про вбивство Христюка.

Галявий розсердився.

— Що це все я, та я! І стерегти—мене, і в село—мене!... Сам піди!...

— Не инакше, як тобі йти, Павло,—сказав парубок поруч,—ти до Параски, Параска не ни-дасть, а ми до кого підем?...

Вирішили, що на другу ніч Галявий піде.

День пройшов невесело й трівожно, а коли зовсім стемніло, Павлушка налагодив «обріза» й пішов.

— Ти гляди, щоб ніхто не помітив,—навчав Хведька,—та добре розпитай про все...

У досвіта один і другий постріл пролунав з боку села, а за ними заглушений шум. Ватага, як один, скопилась і руки потяглися до зброї.

— Певно Галявого піймали!...

— Ну, вдруге не лови Павлушку!...

— Щоб він кого не піймав...

— Такого атльота, щоб піймати!...

Підбадьорювали себе хлопці, але в голосах чулась непевність.

— Коли за годину не буде тут—значить пропав...— сказав Хведька Круглий і послав двох на узлісся в бік Заболоння.

— Щоб чого не трапилось...

Круглий увиходив потроху в ролю «отамана» і в його голосі почали згучати металеві ноти військової рішучості.

Світало, а Галявого не було.

— Ну, хлопці, гайда на Сидірівці, треба добувати жратву та й душа висохла...

На ділі Хведьку Круглого непокоїла думка, що Павлушка зрадить і видасть ватагу заболонцям.

* * *

А Павлушку Галявого таки дійсно піймали.

Вихилястий Галушка подав знак хлопцям-вартовим...

Не встиг Павлушка налагодити свого «обріза», як упав, збитий з ніг прикладом. Верещала Параска, як придавлена кішка, але хлопці не вважали на баб'ячий голос.

На світанку привели заюшеного Павлушку до «зборні» й судили.

Все село зібралось і мовчки дивилось на Павлушку, як той плював кров'ю на вохкий сірий

пісок і глухо гикав, немов в середині в нього щось обірвалось і не знаходило місця.

Раз-од-разу він підводив голову й каламутними очима озирає натовп.

Дід Антін питає:

— Ви, сукини сини, Христюка вбили?

Галявий мовчав.

— А по закону можна вбивати? Кажі, можна вбивати?

Відповіді не було. Голову Павлушці ломило, очі застеляло туманом. В ушах шуміло й тільки не зрозумілі уривки слів доходило до свідомості.

Ще довго б дід Антін розмовляв про «закони» коли б Галушка не гукнув:

— Та бийте його, суку! Що там баляси тачать!.. І всі раптом, неначе на це лише й чекали, кинулись бити Павлушку, хто чим міг.

Били не хапаючись, повагом, немов виконуючи релігійний обов'язок.

А дід Антін бігав навколо натовпу, хапав людей за руки й благав:

— Та стійте, голуб'ята, це ж не по закону!...

Ой, боже ж мій!

Його ніхто не слухав. І коли вже тіло Галявого було нерухоме, натовп одступив. Здаля дивились на забитого знівченого чоловіка. Жінки втирали мозолястими руками заплакані сирі обличчя й розходились по хатах.

Чоловіки мовчки поклали Павлушку на дручки й однесли за огороди. Там нашвидку викопали

яму в напівросталому торфовому болоті й поховали.

Глухий батько Павлушки так і неміг зрозуміти, що його сина забито: очуманів дід от старости.

* * *

Десь там, за лісами одбувались грізні події. Змінялись політичні ситуації. Переходили великі армії, але Заболоння старанно обминалося всіма.

І тільки далекі відгуки гарматної стрілянини нагадували заболонцям, що в світі одбуваються зміни.

Більш гострою була тривога, викликана чутками про «отамана» Круглого, який нахвалявся жорстоко помститись за смерть Павлушки Галявого.

І вдень і вночі тепер вартували хлопці з рушницями, «обрізами» та «ноганами», бо банда, що далі, більше нахабнішами. Круглий хвалився, що має «грамоту» од самого Петлюри й може робити, що захоче. Чоловік з двадцять мав він у своїй ватазі, а Дяків хутір обрав за постійну свою квартиру.

Звозили до Дякового хутора награбоване й піячили там цілими тижнями.

Ліс темною стіною затуляв хутір од стороннього ока й давав можливість при нагоді безкарно втікти.

Одного разу проходив повз Дяків хутір швець Корній із Заболоння. Далеченько поминув він квартиру бандитів, як з-заду почув:

— Стій... твою мати!..

Корній не зупинився, а побіг далі. За спиною залунали постріли. Зле стріляли бандити, але одна куля роздерла плече й кров заюшила білу сорочку. Ще швидче побіг Корній, аж доки не доскочив першої заболонської хати.

— Рятуйте!—несамовито закричав він,—убили!

Літній день згасав і люди були в селі. Незабаром зібрався великий натовп, а Корній в двадцятье розповідав про пригоду з ним. Плече йому перев'язали рушником, сорочку роздерли, а на плечі накинули сіряка.

Дід Антін був тут.

— Немає закону! Людей серед білого дня стріляють! Не можна без закону!..

— Е, діду, тепер новий закон і в кожного свій закон... Он стрільнули в чоловіка ото їхній закон, а коли б ми стрільнули в них, то був би наш закон!..

Говорив жилуватий коваль, і з посмішкою дивився на діда.

— Не може того бути! Закон мусить бути один для всіх... Ото справжній закон! О!

— Та перебити їх треба, злодюг. Що це таке!—Вигукував і махав руками Галушка.

— Ото розумне слово!

Суперечкам не було б кінця, коли б не парубок удови Семенихи. Встав та й каже:

— Злодіїв треба знищити, бо життя все одно не буде... Нехай хлопці йдуть до зборні та поговоримо, як це краще зробити... Тільки хлопці та хто

помолодший йдїть до зборні, а більш нікого не пустимо!..

До півночі парубки радились у зборні. Трівоба блукала по селу, а розійшлись по хатам—нічого нікому. Немов і балачок не було. Тільки ранком довідались—хлопці лаштують похід!

Заметушились матері та молодичі. Витягалась з потаснних схованок зброя, а піднялось сонце—коло збірні заскрипіли підводи й хлопці рушили до Дякового хутора.

Наперед послали розвідку. Всі тримались на поготові.

У лісі було душно й пахло живицею. З близького болота дихав свіжий терпкий вітерець. Хотілось збудити лісову тишу гуком, або піснею, але наказано голосно не розмовляти.

Коло дороги хлопець пас корову. Забачивши заболонську розвідку, кинувся бігти. Піймали.

— Ти відкіля?

— З Дякового хутора...

— А чого біг?

Хлопець мовчав.

— Гляди, хлопче, в друге не бігай, бо буде лихо...

Навколо обложили Дяків хутір заболонці, а хлопця послали переказати: «здавайтесь, бо всіх переб'єм».

Кинувся Круглий з своєю бандою тікати, але зустрів одсіч: п'ять чововік упало під кулями заболонців.

Одступила ватага й засіла. Певно вирішили одстрілюватись до ночі.

Може б і до ночі протримався Круглий, коли б заболонці не запалили хутора. Запалав хутір з усіх боків і бандити мусіли схватитись в льоху.

Справа Круглого була програна. Бандитам запропонували здаватись.

Вісім чоловік попались до рук живцем, решта була перебита в перестрільці. Загинув і «отаман», Хведька Круглий.

* * *

Смеркало. Над болотами піднімався густий туман, а з під колес курявіла сіра, як попіл, дорога. Вози важко рипіли.

Заболонці повертались додому. Шість чоловік з них було поранено; але це не збавляло бадьогорого настрою. Забитих бандитів закопали на місці, а живих везли зв'язаними на возах.

Все село зустрічало похід. З полехкістю зіткнули, коли дізнались про знищення банди.

— А з цими що робить будемо?

— Повеземо до міста, а там під суд,—була відповідь.

— То що ж? В тюрягу?—запитав один дядько.

— Яка там тюряга: розстріляють!

Дід Антін радів:

— Оце по закону! Я ж вам казав, що закон буде!

— Але закон наш, а не чий инший,—одрізав коваль.

ПРИГОДА СИДОРА ПЕТРОВИЧА

У начальника районової міліції заболів живіт. Можливо, коли-б живіт належав Олександрові Македонському або Наполеонові, то ця хвороба стала-б причиною великих і знаменних подій, але приналежність хорого живого начальника міліції усовувала можливість таких наслідків.

Біль був гострий і настирливий. Товариш Зібер лежав на ліжку, підвівши коліна до підборіддя і висловлював своє незадоволення в барвистій лексичі міліційного Архангела, що «накрив» грішного Адама коло самсонного апарату.

Живіт у Зібера болів часто, але фельдшер радлікарні Сидір Петрович, великий приятель Зібера і ворог всіх хороб, вправною рукою угамовував біль міліційного шлунку. Він вигадав для цього спеціальну мікстуру і назвав її «зіберитом», бо допомагала вона лише Зіберовому шлункові.

Сидір Петрович був фельдшер освічений і мав свою теорію складання ліків. В основі цієї теорії лежала та здорова думка, що кожна хвороба подібна до зайця, устрелити якого є завдання медицини. Влучити зайця легше дробом, аніж кулею, а так само виганяти хворобу слід не одним ліком,

а багатьома. З таких міркувань Сидір Петрович змішував багато ліків до купи, в наслідок чого хвороба гинула, як підстрелений зайць.

В такий само спосіб було складено і «зіберита». Всі ліки проти шлункових хороб з аптеки радлікарні увіходили в склад «зібериту», спроваджені туди дбайливою рукою Сидора Петровича.

Здавалося-б, яка незначна особа фельдшер радлікарні. Але од її талантів залежав поспіх роботи райміліції, од чого тремтіли самогощики та безпатентні крамарі, а Радянська Влада могла бути спокійна за Енський район.

Як заболів у товариша Зібера живіт, дружина зіберова, Ніночка з жахом побачила, що в пляшці ні краплини «зібериту».

Була дванадцята година мочливого осіннього вечора. Все навколо спало і Ніночка з жахом думала, що радлікарня десь далеко за 6 верстов од містечка в бувшому панському маєтку, що Сидір Петрович спить зі своєю довготелесою жінкою і не знає, що її Роберт конає...

Звір шлункової хвороби лютував, немов намагаючись вискочити з тісного зіберового живота. Він шкрябав пазурами, гриз зубами, а Зібер, гроза всіх злочинців, лежав скрючившись і стогнав...

Вороги революційного ладу мали-б велику насолоду, побачивши в такому стані товариша Зібера, але поблизу його була тільки Ніночка, що метушилась безпорадно.

— Ох-ох-хо-о-ох!.. Ні-ну-ся!.. Пошли... Якимчука...
О оо-о!.. до Сидора Пет-ро-ви-и... и...

Ніна вибігла на двір і, тримаючись паркану, помацки пішла багнистою вулицею до помешкання міліції.

Якимчук спросоння довго натягав чоботи, а потім сідав коня, а Ніна терпляче очікувала і пішла додому тоді вже, як верхівець зник у темряві.

Сидір Петрович давно вже спав, як у вікно хтось енергійно закататав.

— А хто там?..

— Це я, Якимчук, начальниця послала...

У сінцях при світлі свічки Сидір Петрович угадав:

— Що... живіт болить у начальника?..

— Та вже-ж...

Сидір Петрович давно вже наготовив для товариша Зібера пляшечку «зібериту». У шафі намацав холодне шкло пляшки і передав Якимчукові...

— Нехай вип'є, як завше, дві ложки...

— Добре...

— І на живіт покладе гарячого...— Гаряче на живіт це було ще одною дробиною у медичному набойі, з мисливської теорії Сидора Петровича.

Вже засипати почав Сидір Петрович, як якась неспокійна думка пронизала його свідомість.

Розбудив жінку.

— Маня, ти олію не брала з шафи?..

— Ні... він... там... З просоння мимрила Маня.

— А зіберит?..

— Теж там... дай спокій!..

Сидір Петрович лавиною скотився з ліжка і тремтучими руками запалив свічку. В шафі спокійно стояла пляшечка «зібериту» і глузливо моргнула жовтою наклейкою винаходцю цього чудодійного ліку. Пляшки з опієм на місці не було...

— Маня!..—з жахом вигукнув Сидір Петрович, — я Зіберові опію замість мікстури послав!..

— Чи ти сказився? А подивись-но краще!..

Але Сидір Петрович не дивився вже. Похапцем натягнув чоботи набосоніч, схопив пак з блювними порошками і вибіг з хати. Стурбована жінка щось гукала йому вслід, але Сидір Петрович не слухав. Він біг навпростець зораним полем, падав, підводився і знову біг. Як дротяним бичем паласувала його думка: «Помре, помре»!..

Цілу вічність борсався Сидір Петрович в осінній багнюці на зораному полі. За версту од містечка його закидав багном якийсь верхівець, що вскач випередив його. В темряві гупої ночі не можна було роздивитись верхівця і в голові Сидора Петровича промайнуло: «конокрад». Йому стало моторошно.

Нарешті, почалось містечко і незабаром Сидір Петрович побачив світло в квартирі Зібера. Одчинив двері й ускочив до кімнати.

— Випив? задихаючись вигукнув він.

— Доброго здоров'я! насмішувато промовила Ніночка.

Зібер підвівся на ліжку і здивовано дивився на заляпаного багном Сидора Петровича.

— Випив?.. питаю тебе!..

— Ти про ліки?.. випив.. як рукою зняло...

А чого це ти...

Зібер ще щось говорив, але Сидір Петрович не слухав його. Схопивши шклянку з водою зі столу він насипав туди блювеного порошку і розколотив.

Ніна і Зібер дивились на нього, як на божевільного.

— Пий!..—підніс він Зіберові шклянку.

— Та в мене... вже не болить...

— Пий, кажу, а то подохнеш!..

Сидір Петрович наблизив шклянку до зіберового рота і примусив його випити. Зібер проковтнув каламутну рідину і скривився...

— Та й гидота-ж...

— Нічого, нічого... Ніно Іванівно, дайте циберку! Тонем капітана потоплюючого корабля, звернувся Сидір Петрович до стурбованої Ніночки.

Циберка вчасно була принесена. Блювний порошок виконував свої блювні обов'язки ретельно та уважно, немов службовець на передодні скорочення штатів, а виконавши нагрузку більш, ніж на 100%, кинув Зібера блідого та знесиленого.

Сидір Петрович з полегкістю зітхнув і почав крутити цигарку.

Тягар провини сповзав важкою крижаною горою з його душі, а фігуральне «сонце спокою» вийшло з-за хмар турботи і осяяло затьмарину душу... Сидір Петрович з повним правом на те міг би продекламувати:

«Душа моя—конвалія розквітла»...

Але він не декламував, а витер холодний піт з чола і звернувся до Ніночки:

— Давно ваш чоловік випив ліки?..

— Хвиль за п'ять до вашого приходу...

— О, коли за п'ять хвиль, то можна бути спокійним!

Скрутивши цигарку, Сидір Петрович почав її запалювати над лямпою... Раптом очі його зупинились на пляшечці, що стояла на столі. На жовтій наклеїці значилося «зіберит».

— А де та пляшка, що Якимчук привіз?.. спитав він з неясною тривогою в голосі.

— А це-ж на столі...

— З цієї він пив?..

— А то-ж з якої?.. Здивовано знизала плечима Ніна.

— Чудно... Сидір Петрович помацав пляшку. Це була та сама пляшка з одеколону, що глузуливо моргала йому з шафи радлікарні годину назад жовтою наклеюкою... І напис «зіберит»...

Щось неймовірне творилось у голові Сидора Петровича. Як віл, оглушений обухом, він дивився каламутними очима навколо... У невиразному містичному тумані розпливалися рештки здорового глузду... Сидір Петрович безпорадно повис над безоднею незрозумілого.

— Бу-вай-те...—промовив він глухо і пішов до дверей, забувши надіти шапку.

— Та посидьте... закусите...—насмілилась Ніна Іванівна, згадавши про гостинність, але Сидір

Петрович не відповів нічого. Він вийшов автоматично з хати Зібера і почував, не вибіраючи дороги до радлікарні.

В голові якесь чортяче помело скаламутило прозору воду логіки і там було так само темно та брудно, як і під ногами.

Часами містичний жах охоплював Сидора Петровича. Дикунські забобони ворухили у пітьмі волохатими лапами і в уяві спливали давно забуті казки, а з-за потилиці подихав колючий вітерець містичного жаху і ворухив волосся.

«Що за чортovina?» в сотий раз запитував сам себе Сидір Петрович, але відповіді не знаходив.

Легше стало, коли у темряві заблищала світла пляма вікна у радлікарні. «Певно Маня не спить», подумав Сидір Петрович і ноги його заступали легше.

Жінка дійсно не спала, бо на стук Сидора Петровича швидко одчинила двері.

— Даремно сховався?.. було перше запитання її.

— Даремно... одломив слово Сидір Петрович і важко сів на стільця.

— Ну й розтяпа-ж той Якимчук... Треба завтра коло верби пошукати... Каже, що там випало...

— Що випало?.. Як ужалений підскаочив Сидір Петрович.

— Як що? Опій...

— Як опій?

— Та опій загубив Якимчук... вернувся, так я дала йому «зіберит»...

Свіжий вітерець реальності розвіяв туман містики і здоровий глузд самовпевненим господарем повернувся до голови Сидора Петровича.

— Щоб його чорти взяли, того Якимчука! Опій гроші коштує. Завтра ж скажу Зіберові, щоб вирахував з його платні...

27-00

89179 - 32 (081)

З М І С Т

1. Запалівська історія	6
2. Сотні тисяч сил.	26
3. Президент Кислокапустянської республіки	42
4. Штани.	64
5. Шпоньчине життя та смерть	72
6. Випадкова сміливість	86
7. Крючковар	96
8. Два пістони кухарчука	103
9. В болотах	114
10. Пригода Сидора Петровича	128

„НОВУ ГРОМАДУ“

ПРИЙМАЮТЬ
ПЕРЕДПЛАТУ
На двохтижневий коопе-
ративний літературно-
мистецький та популярно-
науковий журнал

(Наказе Всеукраїнська книжотрестовельна та видавнича спілка „Книжковий світ“ за відповідальним
редактором А. Е. Готтхера, при найближчій зустрічі О. П. Варв'яка та В. М. Радомана).

C-477-e.T.

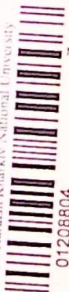
A577287

130

-65

10 1x69

V.N. Karazin Kharkiv National University



01208804

7